NAŠE ŘEČ

ROČNÍK IX. ČÍSLO 7.

V. FLAJŠHANS:

JMÉNO „ČECH" A NĚKTERÁ JINÁ.

Kněz Stan. Kozierowski uveřejňoval po dlouhá léta v Rocznikách Towarzystwa przyjaciół nauk v Poznani zevrubný seznam místních jmen z bývalého území velkopolského s pracným a hojným materiálem dokladovým. Nyní, v nové publikaci nového Institutu poznaňského, v ročnících časopisu Slavia occidentalis, sv. II—IV, 1922—1925, otiskuje výsledky, k nimž došel zpracováním svého, tak bohatě sneseného materiálu. Ukazuje tam podle dokladů historických, místních jmen, šlechtických erbů a genealogie rodů, nejstarší osídlení území hnězdenského a souvislého s ním území kolem jezera Gopła.

Práce polské týkající se osídlení Polska jsou velmi hojné a velmi důkladné; již Bujak, Kętrzyński, Piekosiński, Semkowicz (abychom jen několik jmen uvedli) všímali si při zkoumáních těch také pilně jmen osobních a místních; práce Kozierowského jejich výtěžky doplňuje podstatně; ukazuje, že nejstarší toto území bylo kolonisováno a osazeno několika rody skandinavskými, několika odjinud z Polsky přišlými a také jedním rodem českým. Tohoto jeho posledního výkladu (Slavia occ. III—IV, 1925, str. 72—76) chceme si zde všimnouti — týká se také naší řeči přímo; zevrubné doklady nalezne čtenář u Kozierowského.

Českého původu, podle staré tradice, je rod Różyců nebo Porajů, již v XII. stol. pevně na území Hnězdenska zakořeněný. V tomto rodu, jehož zakladatelem byl prý Poraj, bratr sv. Vojtěcha, vyskytovala se hojně osobní jména Bodzęta, Boguchwał, Czestek (Czasław), Dobiesław, Jakób, Ninogniew, Ojerz, Spytygniew (Spytymir) a Zawisza. Hrad Spycimierz se připomíná

již r. 1136, Spytygniew šlechtic 1145, rovněž časně šlechticové Czestek, Dobiesław atd.

Tato osobní jména jeví podivuhodnou shodu se jmény pěti bratří sv. Vojtěcha, kteří podle zprávy Kosmovy k r. 995 byli pobiti na hradě Libici. Náš kronikář je (podle vydání Bretholzova 1923, str. 53) uvádí takto: »Sobebor, Spitimir, Bobrazlaw, Porey, Cazlau«; pozdější opisovač v letopisech Hradištsko-Opatovských (v Pramenech dějin č. II, 388a) je zkomolil takto: »Zobebor, Zpitimir, Probrazlau, Portu, Cazlau«. Latinské legendy o sv. Vojtěchu, Brunova a Kanapariova, těchto bratří sice vzpomínají, avšak nejmenují; zato však souhlasně uvádějí, že byli jen čtyři bratří v Libici pobiti, jak to ostatně Kosmas sám čtyři řádky předtím pověděl. První totiž u Kosmy jmenovaný ‚Soběbor' padl, jak víme z jiných pramenů, nikoli na Libici 995 (byl tou dobou v Polsku), nýbrž až r. 1004 na hradě pražském při ústupu polského vojska z Čech. Kronikář Dětmar nazývá ho ‚Zebizlovo' = »Soběslav«; je to varianta jména Soběbor, u nás rozšířená, snad správnější a starší.

Zbývají tedy jenom čtyři bratří, jako mučedníci libičtí padlí: Spytimír, Pobraslav, Porej a Čáslav. Jméno ‚P o b r a s l a v' je doloženo toliko ve dvou rukopisech Kosmových XIII. stol.; v rkp. štokholmském, od Čecha psaném na poč. XIII. stol., nazývá se ‚Dobroslav'; v rkp. lipském, nejstarším, je psáno‚Dobrazlav', v rkp. budyšínském, z téže asi doby, ‚Bobrazlau' — ostatní pozdější rukopisy mají zkomoleniny těchto posledních variant. Mohli bychom tedy říci, že není jisto, slul-li Dobroslav či Pobraslav. Místních jmen od Pobraslav odvozených, v Čechách ani jinde nemáme; jméno samo nemá — mimo tato chybná čtení rukopisů od Nečechů psaných a mimo pozdější chybný opis v análech Opatovických — jiných dokladů, ani českých ani slovanských. Naproti tomu jméno Dobroslav je dobře a hojně doloženo staročesky, polsky, srbsky i chorvatsky, má hojné odvozeniny (Dobroslava, Dobroslavice atd.), zejména pak jsou dobře doloženy formy zkrácené (Dobroch, Dobroš, Dobroše atd.) také v místních jménech českých. Palackého Popis (a Ottův Slovník) uvádějí Dobrošov (dvojí) a Dobrošovice na území kdysi slavníkovském; v posledním Lexikonu obcí přistupují k tomu ještě Dobroše a Dobrošov v Chebsku, neznámého stáří. Tím vším (myslím) ukazuje se, že je třeba dáti přednost čtení nejstarších a od Čechů psaných rukopisů »Dobroslav« — a jméno Pobraslav odkázati do chybných čtení rukopisných, tak hojných právě ve jménech osobních.

Mezi osobními jmény polského rodu Porajů nenajdeme ovšem jména Pobraslav, ale také nikoli Dobroslav. Místo něho nalézáme staré a hojné doklady pro D o b e s l a v (Dobiesław) také v místních jménech a v hojných odvozeninách. Tato forma, doložená také starorusky a starochorvatsky (‚Doblislav'), je však toliko varianta, jinou příponou odvozená, jména ‚Dobroslav'. Staroslověnské »doblj'«, »dob'«, »dob'j'« je totiž paralelní forma k ‚dobr', rozšířená zvláště na východě slovanském. Toto polské jméno Porajovců se tedy přímo hlásí k českému ‚Dobroslavu' a zaručuje mu zároveň přednost.

Podobnou variantu nalezneme u jména Spytimír. Polští Porajovci mívají jméno osobní Spytigněv, u našich Přemyslovců velmi oblíbené. Ale i tu je zajímavé, že v nejstarším zápise letopisů fuldských k r. 872 slove kníže český S p o i t a m o r (= Spytimêr) a že teprve později za německou druhou část složeniny (-mêr) nastupuje slovanské -hněv. A tak jako polští Porajovci mívají vedle ‚Spytihněv' kratší domácká jména ‚Spytek' atp., zrovna tak nalézáme podnes v Čechách na území kdysi slavníkovském místní jména Spyta, Spytice a Spytovice.

Polská forma P o r a j ukazuje, že nejasné rukopisné ‚Porey' předposledního Slavníkovce třeba čísti ‚Porěj', později ‚Pořěj' — a nikoli P o r e j. Místní ‚Pořejov' je v Čechách na Tachovsku.

Nejzajímavější je však jméno poslední, Č á s l a v. Hlásí se k němu ovšem česká jména místní na území slavníkovském Čáslavky, Čáslavsko a staroslavná Čáslav. U polských Porajovců nalézáme jméno Czesław a místní Czesławice (1426), často Czestek (1200—1487) a místní Czestkowo (v XV. stol.) Tato poslední rovnají se patrně českým Částek a Částkovice (na území kdysi slavníkovském; Částkov se vyskýtá několikrát v Čechách, na jihu, na západě i na východě; na východě na území kdysi slavníkovském, na jihu rovněž v území snad kdysi slavníkovském a na západě mimo vlastní území české). Vedle Czestek je též doloženo staropolsky Częstek — ale i tak rozdíl českého Ča- proti polskému Cze- upomíná na rozdíl dvou variant u slovesa *čakati* a *čekati*.

Vidíme tedy, že se dlouho ještě v polské větvi Slavníkovců držela jména čtyř mučedníků libických v jistých variantách — a že se podnes ještě česká místní jména z těchto osobních odvozená úzkostlivě vyhýbají území vlastních Čechů, kteří pod velením Boleslavovým připravili tak strašný konec vládě libické. A je zajímavé, že rod Porajů, dodnes kvetoucí v Polsku, neměl mezi svými členy ani Vojtěchů ani Soběslavů (nebo Soběborů),

již r. 1136, Spytygniew šlechtic 1145, rovněž časně šlechticové Czestek, Dobiesław atd.

Tato osobní jména jeví podivuhodnou shodu se jmény pěti bratří sv. Vojtěcha, kteří podle zprávy Kosmovy k r. 995 byli pobiti na hradě Libici. Náš kronikář je (podle vydání Bretholzova 1923, str. 53) uvádí takto: »Sobebor, Spitimir, Bobrazlaw, Porey, Cazlau«; pozdější opisovač v letopisech Hradištsko-Opatovských (v Pramenech dějin č. II, 388a) je zkomolil takto: »Zobebor, Zpitimir, Probrazlau, Portu, Cazlau«. Latinské legendy o sv. Vojtěchu, Brunova a Kanapariova, těchto bratří sice vzpomínají, avšak nejmenují; zato však souhlasně uvádějí, že byli jen čtyři bratří v Libici pobiti, jak to ostatně Kosmas sám čtyři řádky předtím pověděl. První totiž u Kosmy jmenovaný ‚Soběbor' padl, jak víme z jiných pramenů, nikoli na Libici 995 (byl tou dobou v Polsku), nýbrž až r. 1004 na hradě pražském při ústupu polského vojska z Čech. Kronikář Dětmar nazývá ho ‚Zebizlovo' = »Soběslav«; je to varianta jména Soběbor, u nás rozšířená, snad správnější a starší.

Zbývají tedy jenom čtyři bratří, jako mučedníci libičtí padlí: Spytimír, Pobraslav, Porej a Čáslav. Jméno ‚P o b r a s l a v' je doloženo toliko ve dvou rukopisech Kosmových XIII. stol.; v rkp. štokholmském, od Čecha psaném na poč. XIII. stol., nazývá se ‚Dobroslav'; v rkp. lipském, nejstarším, je psáno‚Dobrazlav', v rkp. budyšínském, z téže asi doby, ‚Bobrazlau' — ostatní pozdější rukopisy mají zkomoleniny těchto posledních variant. Mohli bychom tedy říci, že není jisto, slul-li Dobroslav či Pobraslav. Místních jmen od Pobraslav odvozených, v Čechách ani jinde nemáme; jméno samo nemá — mimo tato chybná čtení rukopisů od Nečechů psaných a mimo pozdější chybný opis v análech Opatovických — jiných dokladů, ani českých ani slovanských. Naproti tomu jméno Dobroslav je dobře a hojně doloženo staročesky, polsky, srbsky i chorvatsky, má hojné odvozeniny (Dobroslava, Dobroslavice atd.), zejména pak jsou dobře doloženy formy zkrácené (Dobroch, Dobroš, Dobroše atd.) také v místních jménech českých. Palackého Popis (a Ottův Slovník) uvádějí Dobrošov (dvojí) a Dobrošovice na území kdysi slavníkovském; v posledním Lexikonu obcí přistupují k tomu ještě Dobroše a Dobrošov v Chebsku, neznámého stáří. Tím vším (myslím) ukazuje se, že je třeba dáti přednost čtení nejstarších a od Čechů psaných rukopisů »Dobroslav« — a jméno Pobraslav odkázati do chybných čtení rukopisných, tak hojných právě ve jménech osobních.

Mezi osobními jmény polského rodu Porajů nenajdeme ovšem jména Pobraslav, ale také nikoli Dobroslav. Místo něho nalézáme staré a hojné doklady pro D o b e s l a v (Dobiesław) také v místních jménech a v hojných odvozeninách. Tato forma, doložená také starorusky a starochorvatsky (‚Doblislav'), je však toliko varianta, jinou příponou odvozená, jména ‚Dobroslav'. Staroslověnské »doblj'«, »dob'«, »dob'j'« je totiž paralelní forma k ‚dobr', rozšířená zvláště na východě slovanském. Toto polské jméno Porajovců se tedy přímo hlásí k českému ‚Dobroslavu' a zaručuje mu zároveň přednost.

Podobnou variantu nalezneme u jména Spytimír. Polští Porajovci mívají jméno osobní Spytigněv, u našich Přemyslovců velmi oblíbené. Ale i tu je zajímavé, že v nejstarším zápise letopisů fuldských k r. 872 slove kníže český S p o i t a m o r (= Spytimêr) a že teprve později za německou druhou část složeniny (-mêr) nastupuje slovanské -hněv. A tak jako polští Porajovci mívají vedle ‚Spytihněv' kratší domácká jména ‚Spytek' atp., zrovna tak nalézáme podnes v Čechách na území kdysi slavníkovském místní jména Spyta, Spytice a Spytovice.

Polská forma P o r a j ukazuje, že nejasné rukopisné ‚Porey' předposledního Slavníkovce třeba čísti ‚Porěj', později ‚Pořěj' — a nikoli P o r e j. Místní ‚Pořejov' je v Čechách na Tachovsku.

Nejzajímavější je však jméno poslední, Č á s l a v. Hlásí se k němu ovšem česká jména místní na území slavníkovském Čáslavky, Čáslavsko a staroslavná Čáslav. U polských Porajovců nalézáme jméno Czesław a místní Czesławice (1426), často Czestek (1200—1487) a místní Czestkowo (v XV. stol.) Tato poslední rovnají se patrně českým Částek a Částkovice (na území kdysi slavníkovském; Částkov se vyskýtá několikrát v Čechách, na jihu, na západě i na východě; na východě na území kdysi slavníkovském, na jihu rovněž v území snad kdysi slavníkovském a na západě mimo vlastní území české). Vedle Czestek je též doloženo staropolsky Częstek — ale i tak rozdíl českého Ča- proti polskému Cze- upomíná na rozdíl dvou variant u slovesa *čakati* a *čekati*.

Vidíme tedy, že se dlouho ještě v polské větvi Slavníkovců držela jména čtyř mučedníků libických v jistých variantách — a že se podnes ještě česká místní jména z těchto osobních odvozená úzkostlivě vyhýbají území vlastních Čechů, kteří pod velením Boleslavovým připravili tak strašný konec vládě libické. A je zajímavé, že rod Porajů, dodnes kvetoucí v Polsku, neměl mezi svými členy ani Vojtěchů ani Soběslavů (nebo Soběborů).

z nichž první se stal českopolským světcem a druhý padl jako první Čech ve službách polských. —

Ale ještě zajímavější věc ukazují doklady Kozierowského u jména Čáslav-Česlav-Čestek. Místo těchto jmen jsou totiž doloženy (r. 1405, 1487 a j.) zkráceniny *Čech:* Jan Czech z Świnar, Jan Czech z Siekierek atd., vesměs z rodu Porajů. Je to první positivní doklad, dotvrzující dnešní obecně předpokládaný výklad kmenového a národního jména Č e c h.

Bude tomu napřesrok již sto let, co se o výklad jména Č e c h pokusil mistr Dobrovský, a nebylo od té doby téměř slovanského a českého filologa, aby byl na tomto jméně nezkoušel své síly. Ale pomalu vítězí mínění, po prvé tuším v Jungmannově Slovníku přednesené, že toto jméno je laskající zkratka z nějakého jména osobního složeného, nejspíše Č e s l a v. A Jungmann uvádí již paralelu Přeslav - Přech, snad nezcela vhodnou, ale můžeme ji nahraditi dnes mnohými jinými, nepochybně doloženými.

Historicky a topograficky se pokusil před 40 lety Prusík opříti jméno Č e c h o místní *Ctiněves* = Čstinaves; od předpokládaného jména zakladatele Č s t a, Č e s t a zkrácenina *Čech.* Ale je to ovšem jenom výklad ad hoc; dokladů není. A jiné pokusy, stále a stále se opakující, jsou opřeny jazykově i topograficky ještě méně. Jediný, velice zevrubný, krásně doložený a přesně i správně si vedoucí výklad v tomto směru je pořád ještě výklad Šafaříkův 1837 v Starožitnostech (2. vyd., II, 457—460), jenž však si netroufá otázku rozhodnouti.

Šafařík také prvý ukázal, že se vedle jména Č e c h v textech slovanských vyskýtá forma Č a c h-. V češtině (a v polštině) tato forma ovšem není doložena; ale je doložena v odvozeninách jmen místních a osobních. ‚Č a c h b o r' dokládá z r. 1354 Gebauer; vedle toho uvádí zaniklou dnes osadu Č e c h b o ř i c e u Vys. Mýta H. Jireček (Vys. Mýto, 36, 2); Č e c h o v - Č a c h o v, Č e c h o v i c e - Č a c h o v i c e vyskytují se podnes a čteme je vedle sebe již v dokladech XIV. století; taktéž Č e c h t i c e a Č a c h t i c e (na Slovensku později podle maďarského hláskosloví Č a j t i c e) atd. A co nejzajímavější: všechna tato (a další, jako *Čechy, Čechůvky*) jména místní jsou mimo území původního kmene českého a skoro všechna na území kdysi slavníkovském.

Šafařík ovšem jména od Čech-, Čach- odvozená, na území polském, slovenském atd. se vyskytující, pokládal za svědectví, *že* jméno Čech-, Čach- je starší než čeština, praslovanské již, řekli bychom dnes. Soudíme ovšem nyní jinak; pokládáme ta

místa za sídla českých osadníků nebo válečných zajatců a místa taková v Čechách a na Moravě za sídla vojenských stanic vládnoucího kmene, z čehož přirozeně plyne, že takových jmen na území původně českém nebylo. — —

Práce Kozierowského ukazuje, že při výkladu jmen osobních a místních třeba bráti v úvahu také historii a topografii; že je možno i jinou cestou přijíti k výkladu slov etymologicky záhadných — a proto zde na ni upozorňuji.

DROBNOSTI.

DVA KUSY DOBYTKA.

V »Jazykovém koutku« Nár. pol. jsme čtli 9. čce 1922 toto poučení: »Čtu odborný přírodnický časopis, kde autor menšího článečku sděluje s veřejností, že časně z jara, ihned po roztání ledu, nalezl na dně tůně »dva kusy mrtvých žab« toho a toho rodu. Je to dnes rozšířený a velmi nepěkný zvyk psáti takovým nabubřelým způsobem o »pěti kusech akcií«, o »třiceti kusech stříbrňáků« a o jiných roztodivných »kusech«, když (Nár. pol. napsala »kdyžtě«) stačí docela prostince mluvit o *dvou mrtvých žabách*, o *pěti akciích* nebo *třiceti stříbrných*, jak to máme třeba již o Jidášovi v Písmě. Prostý venkovský člověk nikdy by neřekl, že koupil na trhu dva kusy kalhot pro kluky, nýbrž dvoje kalhoty. Nikdy by neřekl, že má dva kusy koz nebo býčků, řekne: dvě kozy, dva býčky — jen v »učené« řeči novin a povídek se potkáváme s těmito barokovými ošklivostmi, které jsou zabijákem prosté a jadrné řeči.« Srovnáváme se s tímto výkladem; »kus« je část něčeho a o dvou kusech žab by se opravdu po česku mohlo mluviti jen, kdyby žáby byly rozkouskované; ale přece bychom rádi několik slov přidali, protože z výkladu Nár. pol. a z jiných výkladů podobných jistý přísný strážce jazykové správnosti vyčetl, že je všude chyba, kde nějaký celý předmět je nazván kusem.

Slovo *kus* znamená část něčeho, pův. asi něco ukousnutého (praslov. kąs' je příbuzno se slovy kąsati = kousati atd.; v litev. kándu, kąsti, slov. kąs- je tedy z konds-). Tak ho stále užíváme, někdy se zvláštními významovými odstíny. Někdy »kusem« nazýváme ne část nahodile oddělenou (kus chleba a p.), nýbrž určitou součást nějakého celku (předním a zadním kusem jmenovali naši předkové na př. obě části válečného odění, jež se na bocích spínaly; Arch. č. 4, 93 n. z r. 1479). Někdy v záporné

větě klademe slovo *kus*, abychom naznačili, že v představě úplně, bez zbývajícího »kusu«, vylučujeme pojem, o nějž jde (nemáš kusa, kouska rozumu); v slovenštině se tak slovo *kus* s významem »trochu« objevuje i ve větě kladné ve spojení s příd. jm. (s úsmevom kus opovržlivým; bielymi, ale kus hrubými prstmi). Někdy, u slov významu širšího, nabývá toto slovo smyslu asi »podstatný, pořádný, nemalý kus« (je tam kus cesty, udělali jsme kus práce, jsi ty ale kus ničemy a p.), takže již zde by snad na újmu výraznosti řeči mohla býti řeč o jeho »zbytečnosti«. Ale jsou to vše věci jasné, že o jejich správnosti sotva kdo rozumný bude pochybovati.

Někdy jde o části nějakého předmětu hromadného, složeného z částí samostatných. Přirozenou částí takového hromadného celku je pak jeden z předmětů, jež hromadný celek tvoří, a takové předměty, třebas samy o sobě jsou celé, ne pouhé kusy, jmenujeme se zřením k onomu hromadnému celku přece jen »kusy«. Zrovna nutné bývá mluviti o takových »kusech«, kde jde o hromadný celek tvořený jednotlivými, mezi sebou nestejnorodými předměty. Takové hromadné pojmy jsou na př. dobytek, nábytek, a mluvíme o dvou kusech dobytka, ač žádný z nich není jen částí celého dobytčete, o dvou kusech nábytku, ač jeden z nich je celý stůl, druhý celá postel. V 16. stol. se u nás dělostřelectvu říkalo »střelba«, jednotlivá děla proto byla »kusy střelby« (v Kron. tur. 2, 39 čteme na př. o vojsku, které mělo »do třidcíti kusův střelby malých i velikých«, o vůdci, který táhl »s svým vojskem a s desíti kusy velikými«). Z toho vznikl způsob i jednotlivému dělu říkati »kus« nebo, bylo-li malé, »kousek«, beze zření, je-li částí větší skupiny děl či stojí a slouží samojediné, a nelze přece vyčítati jazyku, jmenuje-li tak předmět celý »kusem«. Právě tak mluví hospodář o krásném »kusu«, i má-li v stáji jen na př. jedinou krávu; vidíme-li někde na př. jediný stůl, který nás zajímá, nazveme jej také pěkným, výstavním kusem nebo kouskem.

Takový hromadný pojem může býti vyjádřen i jménem pomnožným. Tak říkáme na př. »zavazadla«, aniž si uvědomujeme, že je to předmětů snad několik, snad jen jeden; pak ovšem můžeme mluviti o jednom, dvou, třech kusech zavazadel. Množné číslo je zde docela na místě, protože »zavazadla« jsou pojem jednotný, který může míti své části, své »kusy«, tvořené jednotlivými předměty celými; ale mluviti místo o dvou žabách o dvou kusech žab je se stanoviště logického nesmysl, a co nám mnohem více znamená, je to něco v češtině naprosto neslýchaného.

V Nár. pol. jsme čtli také, že lze dobře po česku říci »mám dva kusy polí« nebo »dva kusy lesa«; i tomu dobře porozumíme, uvědomíme-li si, že i slova »pole (mn. č.), les« mívají podobný hromadný význam, že mn. č. pole může býti celý souhrn polností, a podobný význam mívá i slovo les. Ptáme-li se statkáře, kolik má polí, nemyslíme tím počet jednotlivých částí snad mezemi od sebe oddělených; statkář ví, co myslíme, a odpoví nám asi počtem měr všech svých polností; ten smysl má také přísloví »mnoho polí, hlava bolí« (anebo jeho žertovný, někdy zatrpklý protějšek »málo polí, břicho bolí«); »dva kusy polí« jsou pojem docela obdobný s pojmem »dva kusy dobytka«, s tím jediným rozdílem čistě věcným, že ze dvou kusů polí jiným uspořádáním můžeme udělati kus jediný nebo i kusů několik z kusu jednoho.

Někdy máme na mysli nějaký souhrn předmětů, aniž jej pojmenujeme jménem hromadným, buď že necítíme toho potřebu, anebo takového jména ani není. Jedeme po dráze, máme s sebou cestovní kufřík, hůl, svrchník, balíček něčeho a láhev mléka; abychom nic ve voze nezapomenuli, uvědomujeme si, že máme (anebo že »toho« máme) pět kusů. Podává se zpráva o inventáři a oznamuje se, že přibylo nebo ubylo tolik a tolik kusů. V nové době čítáme v tomto významě někdy slovo »předmět«; snad se někomu zdálo slovo »kus« nemístným, kde je řeč o předmětech celých, ale nemusme již čtenáři vykládati, jak se toto slovo plně shoduje se způsobem, jak ho užíváme jinde. A jest dosti často i úřední potřeba slova naznačujícího předměty rozličné jako části nějakého třebas nahodilého souhrnu (na př. posílá-li se po dráze na jediný nákladní list několik »colli«); máme v tomto významu staré a dobré slovo *kus*, místo něhož netřeba hledati ani tvořiti nového. Našim předkům znamenávalo i rozličné předměty, o nichž v souvislosti byla řeč, na př. v listě, v řeči nebo v kázání, části nějakého spisu, zákona a p. A dosti často se stává, že »kusy« nazveme i předměty docela stejnorodé, ale ovšem jen, tvoří-li spolu nějaký skutečný hromadný celek. Čech, v kterém nezahynul ještě smysl pro správnost jazyka, v takových věcech i dnes sotva pochybí, dá-li se vésti právě svým smyslem, nehledá-li zvláštní krásy v tom, aby na př. »úředně« psal nebo mluvil jinak, než by mluvil doma v rodině; a kdo by přihlédl k své mateřštině pozorněji, shledal by, jak jemné rozdíly si časem vytvořila. Hospodář mluví o počtu kusů dobytka, ale mluvívá o tom, kolik koní (nebo párů koní) má; to proto, že to, čemu říká obyčejně »dobytek«, tvoří mnohem určitější celek

než koně, jichž užívá spíše jednotlivě nebo v párech. Takové celky mohou býti obchodníkovi na př. skupiny zboží v jeho skladě, kustodovi musea předměty jeho sbírek, a nepodivíme se jim ani jim nevyložíme ve zlé, zaslechneme-li je, jak při inventuře mluví o tolika a tolika kusech hovězích koží nebo medailí anebo třebas i pražských grošů Václava II.; zvláště se tak říkává, stavějí-li se skupiny různých předmětů vedle sebe. Ale směšné je i nám, mluví-li kdo o počtu »kusů« ve skupinách nahodile vzniklých, na př. jak koupil na trhu dva kusy čepic nebo u starožitníka tři kusy medailí. Ale tak skutečný Čech nemluví.

SLOVESNÉ ČASY TYPU PERFEKTNÍHO V HOVOROVÉ ČEŠTINĚ.

Na označení slovesných tvarů v nové češtině se ustálila jména présens, futurum, perfektum a plusquamperfektum. Myslím, že bude potřeba toto pojmenování částečně změniti. Tvary *nesl jsem* a *byl jsem nesl* je možno nazývati perfektem a plusquamperfektem podle jejich původu, ale dnešní jejich význam téměř napořád je význam prostého preterita nebo antepreterita a označení jich těmito jmény jest tím naléhavější, že v hovorové češtině máme opravdu vedle preterita a antepreterita skutečně perfektum a plusquamperfektum, ba i futurum exaktum vedle prostého futura.

Jde o soustavu časů, která pomocí slovesa *míti* a příčestí minulého trpného vyjadřuje přítomný, minulý nebo budoucí stav, vzešlý z předcházejícího konání, na př. *máme zaseto, když jsme měli zaseto, až budeme míti zaseto.* Příčestí, které se tu spojuje se slovesem *míti*, je tvořeno vesměs od předmětných sloves dokonavých*) a jest v rodě středním čísla jednotného, je-li vazby užito absolutně, bez předmětu (jiné příklady k typu shora uvedenému: *Tam nechoď, tam mají zavřeno. — Když jsem tam přišel, neměli ještě uklizeno),* kdežto při konstrukci předmětné, na př. *máte už žádost podanou, paní? — Když jsem tam přišel, neměli ji (zmrzlinu) ještě udělanou,* se řídí rod a číslo příčestí podle předmětu.

Všimneme-li si těchto vazeb pozorně, shledáme, že mají některé zvláštnosti. Jsou to konstrukce typu posesivního, to jest konstrukce, v kterých je vztah mezi subjektem a dějem pojat jako

---

*) Jen jeden příklad takové konstrukce s příčestím minulým činným od slovesa nepřechodného jsem zaslechl od zřízence na pražském vlečném parníku: »T o m u s í p r y č. A ť t o o d s t r č e j', n e b o t o s p u s t í m e a m a j í t o h n e d s p a d l ý d o l e.« Smysl konstrukce je tu pasivní.

přivlastňování. Tento posesivní vztah je sám sebou neutrální, pokud jde o způsob, kterým je podmět účasten v ději. Větu *dnes ráno jsem měl zkoušku* může o sobě říci stejně ten, kdo zkoušel, jako ten, kdo byl zkoušen. A podobně perfektních vazeb typu *mám zaseto* se může užívati ve smyslu aktivním i pasivním.**) Řekneme-li ve smyslu aktivním *máte už žádost podanou, paní?* můžeme stejně říci i pasivně *máte už tu žádost vyřízenou, paní?* Jiné příklady pasivního významu pro *míti* s příčestím minulým trpným jsou třebas tyto: *Já mám nakázáno, abych tu čekal. — Mám tady napsáno, že vám nemám nic vyplatit.*

Touto neutrálností, pokud jde o aktivní nebo pasivní účast subjektu v ději, lze si vysvětliti, že se perfektních vazeb se slovesem *míti* užívá jako vazeb osobních tam, kde při prostém dějovém výrazu slovesném jest nutno užíti vazby neosobní. Takových paralelních vět lze v hovorové češtině nasbírati velmi mnoho, na př. *trhá se mi kabát — mám kabát už roztrhaný; třepí se mi kalhoty — mám kalhoty celé otřepené; kazí se mi nějak oči — mám oči od čtení docela zkažené* atd. Tento nedostatek určitosti vzhledem k aktivnosti subjektu znemožňuje, aby se vazby se slovesem *míti* a příčestím min. trpným užívalo tehdy, když dějová aktivnost je zdůrazněna reflexivním *si*. Cítíme zcela dobře, že je nemožno bez úbytku zřetelnosti nahraditi větu *podívejte se, co jsem si přišila na klobouk*, větou *podívejte se, co mám přišito na klobouce.*

Na druhé straně posesivní typ vazby velmi určitě vyjadřuje přímý vztah mezi subjektem a výsledkem děje. Proto větu *podívej se, co jsem ti přišila na kabát,* není možno změniti na větu s vazbou perfektní bez pošinutí subjektu *podívej se, co máš přišito na kabátě.* Je tedy rovněž nemožno užíti vazby se slovesem *míti* o ději, jehož původce chceme zřetelně vyjádřiti a jehož výsledek se týká osoby jiné.

Konečně je nutno vytknouti, že perfektní vazba se slovesem *míti* u sloves končicích naznačuje proti prostému preteritu větší kvantum překonaných obtíží. Řekne-li někdo *podívej se, co jsem napsal,* může tím mysliti stejně dobře celou knihu jako jedno slovo nebo písmeno a nikterak tím nepřipomíná, že jeho výkon byl spojen s námahou. Naproti tomu větou *podívej se, co mám napsáno,* se naznačuje — nejde-li o vazbu smyslu pasivního, jako

**) Tato možnost pasivního významu konstrukce posesivní je patrná ve spojení slovesa míti s nedokonavým infinitivem, kterým se vyjadřuje trvací děj, který se nepřímo týká subjektu, na př. máte na poště ležet peníze = leží vám na poště peníze.

na př. *podívej se, co mám na vysvědčení napsáno* —, že běží o větší vykonanou práci nebo alespoň o větší úkol, z něhož mluvčí část už vykonal.

Ke konci bych rád ještě upozornil na jeden případ, který se týká podobné subjektové neurčitosti, jakou se vyznačují vazby se slovesem *míti*. Možno pozorovati, že se v hovorové češtině o ději ukončeném užívá se zálibou pasiva, vyjadřujícího stav, kdežto o ději nedokončeném nebo opakovaném aktiva. Paní se ptává služebné: »Je už zatopeno? — Je přiloženo? — Bylo tu otevřeno?«, ačkoliv jest zcela zřejmo, že zatopila, přiložila, zametla, okno otevřela služebná. Ale: »Zametáte dobře? — Nepřikládáte moc? — Otvíráte okno každý den?« Podobný rozdíl možno pozorovati mezi větami *proti nám stavějí dům; ten dům proti nám už je postaven*. Je pravda, že užití pasiva ve většině případů shora uvedených má ráz neosobnosti trochu povýšené a že bychom stěží konstrukce takové užili v hovoru laskavém nebo důvěrném. Ale zvláštní citová příchuť vyplývá jen ze speciálního užití obecné jazykové možnosti, a proto lze v uvedených dokladech viděti projev jazykové tendence, která nějak působila i při vzniku nebo alespoň při rozšíření perfektní vazby se slovesem *míti*.***)

V. Mathesius.

PŘEZDÍVKY VĚTNÉHO PŮVODU.

V studii »Potměšilý« dotkl se prof. Zubatý případů, kdy se celá věta stává přezdívkou (srv. NŘ. 9, 98 n.). Citované od něho *přetrhdílo* je zapsáno také ze Zlosejna u Velvar o člověku potrhlém (Český lid 21, 370), a *vysrkmáslo* říkají osobě bledé v Žlebech: »kouska barvičky nemá, je jako *vysrkmáslo*« (ČL. 2, 615). Do téže kategorie náleží blatské rčení *Anka hůjdotrní* o ztřeštěné ženě a *Franta Hafnavdolky* o člověku chtivém, jež zapsala Fryšová, Jihočeská Blata, str. 71. — V těchto příkladech je sugestivní přímo označení, vzniklé z věty interjekcionální, vtipně doplňováno případným křestním jménem. Je zjev i odjinud známý, že se lidová jména, zvláště často se vyskytující, stávají výrazem určité vlastnosti; srv. *Kuba, Honza*, něm. *Hans, Peter*, franc.

***) Zaslechl jsem od ženy z okolí Chocně zvláštní vazbu, vyjadřující přítomný stav slovesem nepřechodným: Vona (selka) byla zrovna vodejdutá. Snad i takové vazby, jinak mi neznámé, by si zasloužily pozornosti. [Podobně se mluví vůbec v ‚Kujebině', t. na Vysokomýtsku. Slýchali jsme tam věty jako: von bude někde zajdutej (= asi někam zašel) a p. — Red.]

Jacquerie, název selské rebelie ve 14. stol., kdy bylo mezi sedláky oblíbeno křestní jméno *Jacque* (viz J. Wackernagel, Vorlesungen über Syntax II [1924], str. 64.).*) — K blatským dokladům se druží úsloví »koukáš jako *Honza otevř pec*«, t. j. s otevřenými ústy (ČL. 22, 426). K úplnému splynutí v jedno slovo se vyvíjejí větné obraty, jako »dostal do vínku dvě slova: *budiž k ničemu* a *dej pozor na nic*« (ČL. 22, 415). V Záhoří jmenují *hop do vody* chudou polévku, kterou připravují tak, že do vařící vody vsypou trochu mouky a zamíchají (ČL. 13, 28).

*

K složeninám s *potmě-*, o nichž jedná citovaná studie prof. Zubatého, náleží také kladské *potměpich, potněpich*, které s významy »koření; taky úd mužský« uvádí Kubín, Lidomluva Čechů kladských, 193, str. 213.**)

F. Oberpfalcer.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Jaroslav Maria, *Panstvo v taláru*. Kniha soudců. Sbírka zábavných románů č. 5. Nákladem F. Obziny ve Vyškově na Moravě. 1924. 468 str.

Na posledním listě této Mariovy knihy je seznam jeho spisů. Je jich od r. 1898 27, mezi nimi 19 dramat (z nich dvě netištěná) a 6 románů. Jaroslav Maria je tedy spisovatel plodný; dvě z jeho dramat byla hrána na Národním divadle, 6 dramat a 1 román (Werther z r. 1906, v 2. vyd.) jsou rozebrány. Přiznávám se, že první z jeho děl, jež jsem četl, byl trojdílný román Kyvadla věčnosti z r. 1917—1919 a že mimo něj znám jen Panstvo v taláru;

---

*) Dnešní sportovní slovo Fanoušek jako označení vášnivých straníků jedné skupiny hráčů kopané je především asi argotická obměna slova fanatik, ale hlásí se v něm i naznačený právě významový vývoj křestních jmen; ženám takto pro kopanou zaujatým říká pražský vtip Fanda. — [Zdá se, že slovo Fanoušek (či snad již spíše fanoušek?) brzy bude vůbec znamenati člověka střemhlav něčemu oddaného. V Ránu jsme čtli 15. čna o špatné návštěvě biografů na jaře a v létě: Biografu zůstávají věrni skutečně jen »filmoví Fanouškové«, a i ti na cestě do biografu počítají na knoflíčkách »mám jít, nemám jít«, ale nakonec jdou přece, poněvadž od toho jsou právě Fanouškové. A v témže čísle jsme čtli o pěkném výletu v posázavské krajině již s malým f: A hlavní: žádný výmysl turistického fanouška, nýbrž výlet K. Čs. T. zde-úředně ověřený. — Red.]

**) [Kladské potměpich se nám ovšem zdá místní a pozdní napodobeninou starého slova potměšil. — Red.]

posuzuji-li zde tedy jeho jazyk, děje se to jen podle těchto dvou románů. Jazyk obou je v podstatě týž, s rozdíly malými, snad jen nahodilými. Jeho zvláštnosti mě překvapovaly již v Kyvadlech věčnosti, jež jsem začal čísti hned, jak vyšla (zvědavost ve mně vzbudila ukázka, jež ještě za války vyšla v Cestě), a chtěl jsem již o tomto románu napsati zprávu do Naší řeči; ale četl jsem jej s takovou nechutí (k ní se družily i rozličné úřední věci, jichž jsem měl hojnost právě v roce 1919—20), že bych se byl ke zprávě dostal až snad za dvě tři léta. Tu nechuť ve mně vzbuzoval jak obsah, tak jazyk svou nepřirozeností. Jazykové výpisky z Kyvadel mi zbyly; z části mi přišly vhod při zprávě o Panstvu v taláru, jíž předkládám dnes.

Mohu si ovšem osobiti jen trochu úsudku o jazyce M-ových románů; a o tom s plným přesvědčením mohu říci, že se naprosto nesrovnávám s výsledky jeho snahy, býti co možná originálním, i kdyby to bylo na újmu jazykové přirozenosti, ba jazykové správnosti: co píše p. M., namnoze není skutečná čeština. A lidé, o nichž píše, namnoze nejsou skuteční lidé, jako jeho zvířata nejsou skutečná zvířata. Aspoň ne lidé, ne zvířata, jaké známe z každodenního styku. Ale budiž, jsou lidé tak abnormální, jací se shledali v jeho Kyvadlech, snad i zvířata, na př. schopná samovraždy. Ale, chvála Bohu, nenašel by asi po celé naší republice soudu tak složeného skoro ze samých podivínů, polovičních a časem celých bláznů, lidí pochybné povahy, přístupných cizím vlivům i na útraty práva, jako jsou okresní a krajský soud v M-ově ‚Příboru', soudu, který by na př. jako vyšší stolice v rozsudku sporu o paternitu dovedl podle zdání lékařských znalců připustiti, že by každé z nemanželských dvojčat mohlo míti jiného otce, »poněvadž faktum oplození je zahaleno tajemstvím«, soudu, který by se ve vyšetřování a přelíčení týkajícím se zřejmého milionového zpronevěření dal advokátovi tak nevědomě i vědomě voditi za nos. Pravda, p. M. na konci románu oznamuje »nezasvěceným«, že »až na episodu státního zástupce Janouše jsou děje románu i jeho osoby smyšleny«. Ale vždy jsem myslíval, že i smyšlené děje, smyšlené osoby musí míti svou skutečnost vnitřní, možnost skutečnosti v dané době, v daném prostředí; vždyť i děje a osoby pohádek mají tuto skutečnost, plynoucí z prostředí pohádkového. Je-li p. M-ova ‚kniha soudců' opravdu knihou soudců, podle receptu, podle něhož je složena, lze skládati podobné knihy na př. učitelů, vojáků, sedláků atd. atd. bez konce. Ale rád se vinen dávám, že vidím ve dnešním umění, nejen slovesném, mnoho podivného, čemu nerozumím. A není věcí

Naší řeči pouštěti se do takových úvah; podíváme se raději na M-ův jazyk. Vždyť ani o něm nebudeme moci říci vše, co bychom chtěli.

Nejpovrchnějším dokladem spisovatelovy i nespisovatelovy úcty k jazyku bývá pravopis. V něm nalézáme u p. M. chyby zrovna primánské; víme, že vše nelze připisovati na vrub spisovatelův, že leccos zaviní zvláště při strojové sazbě i tiskárna, a v Panstvu čteme časem nepochybné chyby sazečské (plnou m. plynou 160, veděti 160, Scherka m. Scherks 168, a t. zase Scherk, nebybně 203 a j.); sem asi přičteme, dělí-li se 314 ka-uce, schází-li dosti často čárka, kde bychom ji očekávali, a p. Ale některé chyby se opakují tak důsledně, že jistě pocházejí od spis., a odchylky od nich, t. tvary správné, přičísti třeba asi spíše zvyku sazečovu. Tak na př. skoro všude čteme *vzpoměl* (9, 12, 38 atd.), *zapoměl* (24, 161, 162 atd.), *rozpoměl se* 215, *připoměl* 416, tak i *poměnkové oči* 319, *kytička poměnek* 414, ba i *rozumě* (= rozumně) 274, a tak se zdá, že p. M. je na štíru s učeností, jak psáti tvary zájm. 1. os. (čteme u něho *do mě* 40, *podle mně* 168, *o mě* m. o mně 114, *ze mně* 130, 349, *u mně* 299, 402, 412, držte se *mně* 462). S nepatrnými výjimkami píše p. M. důsledně *zhrbený, zhrbil se* a p. m. *shrbený* (53, 139, 148 atd.; jeho lidé se totiž náramně rádi hrbí); *zhrbený* je moravismus, česká výslovnost liší určitě *sh-* od *zh-*, a že předložka *s* zde je na svém místě, dokazuje na př. složenina *sehnouti se*. Naproti tomu píše p. M. *speněžiti* 138, *spestření* 355 m. *z-*. Jiné nedůslednosti a nesprávnosti jsou na př. *hojnosť* 339, *zlosť* 84, *bolesť* 85, *smrť* 181, 206, 244 a j. vedle jiných dokladů s *-t, aby jste* 230, *kamený* 87, *komissního* 101, *protěžuji* m. *protežuji* 6 (víme, že se tak dosti často vyslovuje), *querulantství* 155, *Spiegela* 211 v. *Spiegla* 227, *Wisingerovy* v. *Wisingra* 288. Proč psáti *presidielní, presidielně* 187, 188, když Francouzi, jež napodobíváme koncovkou *-elní* m. *-álni,* sami říkají a píší *présidial?* Důsledně píše M. *vztýčiti, natýčiti* 234, 298, 250, 321 atd.; o tom, je-li zde lépe oprávněno *y* či *ý,* snad by bylo lze mluviti, ale není správné zbytečně se odchylovati od ustáleného zvyku. Totéž bychom mohli říci o tvaru *rozkácený* a p. 10, 100, 249; slýcháme i tak, ale zvykem je psáti *a*. Pravidla neučí, jak psáti slovo *drška,* v písemnictví pro vulgární příchuť málo obvyklé synonymon úst. Je to slovo původem totožné se slovem *dršťka* (stč. *drščka), dršťky* s významem žaludku, zvl. hovězího (význam »ústa, huba« má původ v příslovích jako ‚napraviti si dršťku'); ať píšeme podle původu *dršťka, drštka* či podle dnešní výslovnosti *drška,* je konečně jedno, a

u slova tak sprostého by snad ani etymologický pravopis na místě nebyl; *držka* 159 však má *ž*, které vypadá učeně, ale je při nejmenším zbytečné.

P. spis. nepíše uvozovek u řečí svých osob. Místo nich se mu líbí více pomlčky. Je věcí vkusu, chce-li kdo míti v takových titěrkách něco neobvyklého. Ale vkus přestává býti vkusem, kde vede ke zbytečnému nepohodlí. Pomlčky užívá p. M. také jako pomlčky (v řečech osob, o nichž vypravuje, i v samém vypravování), vplétá-li do řeči poznámky, které si máme mysliti mimo samu řeč, obyčejně pomlček nepřidává, a protože ty jeho poznámky mívají také tvar neobvyklý, laskavý čtenář dost často naponejprv neví, jak vlastně má místu rozuměti, co je řeč, co není, a leckdy se musí vraceti a luštiti místo, jako by četl nějaký rukopis z doby, kdy ještě uvozovky vynalezeny nebyly. Tak na př. čteme v rozmluvě těžce zkoušeného otce, který má odjeti na Slovensko, s dcerou Helenou, tento rebus: — Klidně odjeď, tatíčku. První dny budeš míti tolik práce, že na zlé myšlenky nebude času. Nu a pak — Helena už ví, jak a co. Helena šeptala sotva slyšitelně a pečetila otcova ústa horkým polibkem, Helena je tebou nejšťastnější tvor na světě (352). Že by taková místa, jaká najdeme skoro na každé stránce, tak příliš zpříjemňovala čtení, snad ani p. spis. neřekne.

Také v tvarosloví nalézáme všelicos. Tak vokativy *pane státni zástupče* 81, *soudče* 210, 256, *pane obhájče* 261, 262 m. tvarů správných, kterých přece i lid skoro všude užívá, kde si nevytvořil metaplastických nominativů na *-ec* (jako na př. *správec*, 5. p. *správče* m. správných tvarů *správce). Zřetel* je oblíbené slovo p. M. (užívá ho s významem něm. Hinsicht); jako slova tvořená koncovkou *-tel* vůbec i *zřetel* patří ke sklonění měkkému a nejsou tedy správné tvary *v tom zřetelu, ve zřetelu* 187, 216, 241, 276. Moravismy jsou *v botech* 91, 128, 283, *v kalhotech* 128, 386, 452. *V rukách* 314 m. *v rukou* je snad zbytečné? A snad nikdo neříká *do koutu* 423 m. *do kouta?* Vulgární tvar *třech set* 281 v románě vyšších aspirací aspoň velmi divně vypadá, jako *z něj* 80; přivlastňovací gen. *jichž* m. *jejichž* 91, 309 ovšem je častý i jinde. Také 3. os. mn. č. jako *rozvádí* 5, *přezkouší* 120, *odvraci* 215, *nesmí* 312 (a naproti tomu *ukřičeji* 82), nebo *přijati* 225, *pronajati* 283, *ujati* 330, *napjati* 340 m. *přijmouti* atd., nebo *hražen, nahražen, uhražen* 105, 301, 309 atd. m. *hrazen, zapovězený* 313 m. *zapověděný, povznešen* 318 m. *povznesen, umřu* 300, 302, *otevřu* 301, 373, *zavřu* 302 m. *umru* atd. slušnější spisovatelé přece jen nepíší (snesitelněji znějí takové tvary jen ve vulgárních

rčeních, jako ‚dřu se tu od rána do večera' 186, 409). Nesprávný a jistě i neslýchaný tvar je *vidic* 75; od prastarých dob se přece říká *vida, vidouc, vidouce?* A rozk. zp. slovesa *cpáti* je *cpěte,* ne *cpete* 231? *Snuji* má správné tvary *snovati, snoval,* ne *snul* 207, *snula* 446. Kdy přijdou doby, kdy i u nás se bude rozuměti samo sebou, že znalost mluvnice je požadavek u spisovatele samozřejmý?

Předložky má rád M. v tvarech s koncovou samohláskou, i proti zvyku. Tak píše *se kterým* 97, *se kterou* 268, *podepisování* 225, *podepisuji* 227, *podepíše* 281, *rozejedu se* 274 atd. Ale naproti tomu *přes všecku uctivost,* kde každý Čech raději řekne *přese v. u.* (kdyby někdo něco házel *přes střechu,* p. M. by asi napsal *přese).* Zvláště se mu zalíbilo v předl. *ku;* stále čteme věci jako *ku jakékoli práci* 72, *ku krásné dceři* 169, *ku návrhu* 248, *ku tomuto jmenování* 290, ba i *ku opětné schůzi* 136, *ku okraji* 214, *ku obývání* 282, *ku ostrovu* 394. Skoro jako by chtěl toto kukání poctivému sluchu českému zprotiviti. Zrovna tak doufáme, že zprotiví čtenáři *semo tamo,* jež jako v Kyvadlech věčnosti také v Panstvu stále se motá, tak 90, 180, 201, 205, 215, 221 atd.

Horší je pohled na to, jak M. slov a tvarů užívá. Tu nalézáme věci, které svou umělkovaností urážejí, vedle věcí neobvyklých a dokonce věcí, které činí pochybným, má-li p. M. vůbec dosti citu pro český jazyk, věcí, které by člověk spíše chápal u cizince, který se pouští do českého spisování, jen povrchně si prohlédnuv nějakou školskou skladbu jazyka českého. Zdá se, že p. M-ovi zní krásně, co zní cize. Tak jsou tu mechanicky upřílišené *genitivy u záporu,* kde mimo zapřisáhlého staromilce Čech by viděl spíše příklady vyrobené na výstrahu, aby odstrašovaly od bezohledného užívání genitivu při kdekterém *ne;* na př.: kus papíru počmáraný, že toho nikdo nepřečetl 40, poprvé cítilo dítě, že není jen zářného, zlatého slunce, mlčelivého, stříbrného měsíce atd. 157, neřekl jsem toho 319, maminka nemá v prsou kamene 327, (Němci) nenávidí mladého státu 399. Genitiv u záporu nalézáme, i kde je chybný; každý Čech cítí, že je podstatný rozdíl, řekne-li »teď není čas« (t. j. vhodný čas) či »teď není času« (t. není kdy), ale p. M. necítí, napsal-li 403 »všecko vám povím ... ale zde není vhodného místa«, že to Čechovi může znamenati jen, že zde, v hotelovém sále, nenašel by vhodného místa, ne, co chtěl říci, že hotelový sál plný hostí není vhodné místo k důvěrnému hovoru. M. hýří ve zbytečném *ničeho* m. *nic:* po němž nikdo ničeho nepřečte 41, vědomí, že ve světě není ničeho pevného 50, plete se do věcí, do kterých mu ničeho není 89 atd. Toto věčné *ničeho*

nejlépe ukazuje, jak čistě mechanicky naši spisovatelé provádějí pravidlo genitivu u záporu; slabou útěchou nám je, že i polští přátelé jazykové čistoty stejně proti *niczego* m. správného *nic* musí brojiti (Język polski 4, 141). Genitiv u záporu je p. M. tak drahý, že jej přenáší, i kde není záporu. Říkáme ‚není spanilejšího jinocha', p. M. se ptá ‚kde je spanilejšího jinocha?' 180. Tvoří věty jako ‚nyní, kdy nelze už ničeho ztratiti, ale mnohého zachrániti' 328, rozmluvy jako ‚Čeho chceš vlastně zvěděti?' ‚Čeho chci věděti? to hlavní' 444. Vůbec si libuje v genitivech, podle pravidel někdy zřejmých, ale nepochopených, někdy snad podle zásady, že každý genitiv je správný, protože pro každý se najde nějaké pravidlo. Píše na př.: zvolna si uvědomil sladké noci 127 (t. j. jedinou noc), čeho jsme při líčení musili vytrpěti 148, dovedu vašeho rozechvění poněkud chápati 240, získati i přízně advokáta 269, Manžel vyžádal blanketu 422 (t. j. na poště si řekl o blanket na telegram) atd.

Našim novějším spisovatelům se stal takořka nezbytným kusem jazykové výzbroje *genitiv vlastnosti*. Dokonce se nám nezdá sám sebou ničím nesprávným; ale jednak ho naši spisovatelé — i spisovatelé jména nejlepšího — užívají příliš často, jednak ho užívají napořád, nedbajíce jemných rozdílů, jež si náš jazyk v jeho užívání vytvořil. Skoro se zdá, že naši povídkáři a romanopisci, majíce přirozeně častou potřebu popisů svých osob a rozličných věcí, v genitivě vlastnosti k nim našli nejpohodlnější pomoc, po níž sahají, kdykoli něco popisují. Kdyby pozorně čtli staré spisy, kdyby bedlivě pozorovali, jak se vyjadřuje lid, viděli by, jak málo dokladů takových genitivů by v těchto přirozených pramenech správné a skutečné češtiny našli, shledali by, jak je možno vyjadřovati, oč jim jde, i způsoby jinými, a snad by vycítili, jak jednotvárným se stává jejich sloh, když v částech popisných na každé stránce užijí třebas hned několikerého genitivu vlastnosti. Snad jsou v této věci krajové rozdíly; ale čte-li Čech z kraje pražského na př. v Kubínově vypravování z Podkrkonoší větu ‚vyskočil tam u mlejna na jez chlapeček červený čepice' (Rozpr. Č. ak. 3. tř. 52, 379), bezděky v něm vzniká pochybnost, mluví-li tak v Kubínově kraji opravdu lid, není-li to jen ohlas z umělého výpravného písemnictví.

Zdá se, že zejména dvojím způsobem se často genitivu vlastnosti užívá způsobem nečeským. Předně, když se pojí jako přívlastek přímo s individuálním jménem popisovaného pojmu, na př., jak často čítáme, s vlastním jménem nějaké osoby. Tak čteme na př. u M. (výslovně upozorňuji, že tato výtka se netýká

jen jeho) větu ‚souchotinářský, kulhavý hostinský Šmíd, propadlých, žlutých tváří, volně, chrchlavě mluvící se ulekl, když Melena vstoupil do síně' 38, anebo ‚Spiegel, tichý, zahloubaný, žluté, nezdravé pleti pohlédl ... na presidenta' 166. Již kdyby výraz genitivní byl ne přívlastkem, nýbrž přísudkem, zněla by věta sice česky, ale ne příliš obvykle: Šmíd byl propadlých, žlutých tváří, Spiegel je nezdravé pleti;*) ale Čech, nevyhledávající neobvyklých způsobů mluvení, přidal by ke jménu osoby ještě nějaké slovo významu generického, vždy, kde by gen. vlastnosti měl býti přívlastkem, aspoň raději, kde by měl býti přísudkem: Šmíd, muž (člověk a p.) nezdravé pleti — Šmíd byl (muž) nezdravé pleti. A stejně, kde jde o popis předmětu neživotného; kdo muví o Prašné bráně slohu gotického, ne o Prašné bráně, stavbě (nebo pod.) slohu gotického?

Mimo to zapomínají naši spisovatelé rádi, že není vlastnost jako vlastnost. Jsou vlastnosti stálé, konstitutivní, bez nichž by pojem, o nějž jde, byl něčím jiným, a vlastnosti nahodilé, proměnlivé, jež si od pojmu můžeme beze všeho odmysliti, jako s ním beze všeho můžeme sloučiti jiné vlastnosti stejně nahodilé, stejně proměnlivé. Aby nám bylo dobře rozuměno: Mariův Šmíd snad nebyl od narození kulhavý, snad nebyl od narození chorobného vzhledu, ale v době, o niž jde, byly to patrně jeho stálé vlastnosti, bez nichž si jej jeho lidé nedovedli představiti, Šmíd ještě ne kulhavý, ještě úplně zdravý byl jiný než Šmíd v době, o níž se vypravuje, jako byl jiný, dokud nebyl ještě hostinským. Ale mohl býti bos nebo obut, opilý nebo střízlivý, mohl seděti nebo státi, mohl se dívati přímo nebo se zrakem odvráceným atd. A takové nahodilé vlastnosti Čech nevyjadřuje genitivem, třebas genitiv i tak dnes časem čítáme, a u p. M. častěji než jinde. Za nečeské máme věty jako: opanoval se a pln utajeného hněvu, zlých, mstivých očí stál před presidentem (7; zlé, mstivé oči měl přednosta věznice teď, po výčitkách presidentových); vběhla do kanceláře Sušilová. Bledá, planoucích očí, všecka vytržená 139; sklopené hlavy, Maloch dýmal, jako sopka 167; viděl jej (nemocného syna) ráno, ležícího na lůžku v bílé noční košili rozhrnutého límečku 185; schoulena v židli seděla paní Manželová, strhaných rysů, žluté pleti, zapadlých očí, hlavy svěšené, v ruce ka-

*) Genitiv vlastnosti ovšem není v češtině možný bez přívlastku: nelze říci ‚Spiegel je pleti'. Po česku se říká ‚jsem toho mínění, toho názoru, že (Gessenius) toho úmyslu jest' (Skála ze Zhoře 2, 74), ne, jak si mnozí pokládají za zásluhu říkati ‚jsem mínění, názoru, úmyslu' (1, 291). U p. M. ovšem také ‚nejvyšší soud je názoru, že ...' (Kyv. 2, 198).

pesník 199; ... řekl zamyšleně a vráščitého čela Manžel 367; atd. Pravý Čech by se zde vyjádřil jinak, na př. by asi nejspíše užil předložky *s*. A podíváme-li se na p. M-ovy věty z blízka, dokonce vidíme, že zde ani obyčejně nejde o genitivy vlastnosti, o určení jména podstatného, mimo doklady jako je ‚košile rozhrnutého límečku' jde přece o určení děje, o němž je ve větě řeč, ty záhadné genitivy povídají, *jak* se co dálo, ne *jaké* co bylo, patří k slovesu, nejsou to přívlastky, ale příslovečná určení: jak stál přednosta? jak vběhla Sušilová? jak dýmal Maloch? atd. A je jen povrchní maska přívlastku, napíše-li p. M. čárku nebo dokonce puntík (sklopené hlavy, Maloch dýmal; vběhla Sušilová. Bledá, planoucích očí), jsou to genitivní příslovečná určení způsobu, jakých české ucho neslýchalo, české oko nevídalo. Pravda, Němec se časem vyjadřuje takovým způsobem, ovšem bez čárky (X. stand gesenkten Hauptes, Y. sah stieren Blickes vor sich hin); ale němčina snad ještě není vzorem, podle kterého naši spisovatelé by měli rozhojňovati náš jazyk?

Tento genitiv, jemuž nebudeme hledati jména, protože je to věc, která v české mluvnici nemá místa, není jediný způsob, jakým se M. v podobných případech vyjadřuje. Vynalezl si k tomu i předložku *o* s lokálem; mluvím o vynálezu, protože nic takového jsem nikdy neslyšel ani nečetl mimo Kyvadla věčnosti a Panstvo v taláru. Čteme zde na př.: změřila po očku mladého muže ... stojícího před ní o sklopené hlavě 19; narovnala se a hněvivě již o suchých očích pokračovala 24; (šel) o svěšené hlavě, tupě, bez jiskry radosti 87; a tak o svěšené hlavě se vláčejí a chodí lidé ještě 144, 196 (také v Kyvadlech 3, 175, kde mimo to pes ‚ležel nehybně o zavřených očích' 1, 181, žena ‚kynula rukou o vztýčeném palci za sebe' 3, 138, a dokonce pes ‚často o jedné noze pokulhával' 2, 88). Tento divný výraz je stejně obojživelný jako onen divný genitiv, také může býti přívlastkem; v Panstvu se objevují černé šaty o dlouhém, nemoderním, šosatém kabátě 391, v Kyvadlech dívčí obličej o zavřených očích 1, 177, oči o namodralé rohovce 178, pihovaté tváře o rezavém knírku 185, lehké šaty o krátké sukni 2, 3. Máme se ptáti čtenářů, slyšel-li kdo z nich kdy Čecha tak mluviti?

K tomuto užívání předložky *o* přiřadíme stejně podivínskou předložku *za* s 4. p. na vyjádření příslovečného určení rozličných dějových modalit, kde zase obyčejně bychom kladli předl. *s* se 7. p. Již v Kyvadlech se objevují podivné věty jako na př.: stiskla mu za tichého povzdechu ruku 2, 174; mluvil za velmi bolestného přízvuku 208; jde o průvodní děje vycházející od téže osoby co

děj hlavní. V Panstvu takových dokladů je plno. Tak tam dělají lidé všelicos ‚za úsměvu' (na př. hrbíc se, za svatouššského úsměvu . . . šinula se po zpátku ze dveří 11); Petříček pohleděl rozpačitě za výrazu niterného boje na presidenta 6; za nářku (svého!)... naň . . . pohleděla 18; řekl za svítících očí 56; za kruté jizlivosti pokračoval 86; vzpomínal za děsné nenávisti let, kdy . . . 144; za velikého sebezapření se Černý odhodlal . . . 169; hleděl za úžasu na Nechvátila 171; dodala za slavnostního přízvuku 336; dodal za lesknoucích se očí 380 (podle mluvnice p. M-ovy bylo by lze říci i ‚o lesknoucích se očích' nebo ‚lesknoucích očí'); poznamenal za povýšenosti 380 (asi povýšeně, povýšeným hlasem?); houslista za vypoulených očí hvízdá stále pronikavěji 405; dodala za příšerné jednotvárnosti 445. To nejsou doklady shledané s bolestí: kdo by chtěl, našel by podobné věci skoro na každé stránce. Předložka *za* s gen. je v Panstvu hýčkaným miláčkem p. M-ovým. užívá jí i jinak; na př. presidielní úředník za vědomí (= s vědomím) svého šéfa napíše přednostovi soudu . . . 447; ředitel sežene za obratného zpeněžení zařízeného bytu také tři sta tisíc 130 a p. j.

Jinak je p. M., co se předložek týče, syn své doby: kde může předložku potlačiti s násilím sebe větším, potlačí ji. Píše na př.: holo ostříhaný 103 m. dohola, naholo; nepustili z domu ani krokem 117 m. na krok; jste nejbohatší člověk města 125 m. v městě; v tom zřetelu (in dieser Hinsicht) se připojujeme vašemu mínění 187 m. k vašemu mínění. Dovede vyhoditi předložku v jednom ze souběžných výrazů a v druhém ji nechati: naloženo jím (m. s ním), jako s každým podprůměrným úředníkem 295. Samo sebou se rozumí, že mu je milejší instrumentál, kde by prostý Čech raději položil *za* s akus.: mají tátou (= za tátu) takového lumpa 102, uznáte-li vhodným 110, státní zástupce zvolil obhájcem advokáta Trosta 258. Větě ‚chcete-li mne míti ženou' 242 rozumí prostý Čech tak, jako kdyby řekl ‚chcete-li, abych byla ženou' (ne mužem, abych si vedla jako žena), u p. M. znamená ‚chcete-li mne míti za ženu'. Prostý Čech u výrazů několikačlenných opakuje předložku, není-li jejich nepochybné společenství docela zřejmé a nepochybné, pro zřetelnost opakuje předložku, i kde jí opravdu není třeba; naši spisovatelé to dnes pokládají, jak se zdá, všude za chybu a vynechávají předložku, i kde jména jsou v protikladu (souboj na život a smrt Nár. l. 7. dub. 1925 feuill.). Je poučné na př. srovnati, jak si zde vede obecná mluva u větných členů spojených spojkou odporovací. Čech, který si zachoval z rodiny upřímný cit pro jasné, jadrné vyjadřování,

řekne na př. ‚mám na vybranou, jít *do* Prahy nebo *do* Plzně; bratr je dnes večer jistě *v* Národním nebo *ve* Vinohradském'. Tak ovšem dnešní spisovatel nepíše, škoda místa na opakování téhož slova, ať je sebe menší; napíše se na př. ‚Sázava se potom může stříbrně zalesknouti do malé krajinky nebo stranou odbíhajícího údolíčka' (J. Vrba, Sázava, 1918, 5). P. M. je ovšem na straně moderních; píše: brnknete telefonicky na vrchního státního zástupce, nebo ministerstvo 256; bude-li pohnán před senát, nebo porotu 268. Tak píše u členů dilematicky proti sobě postavených, tím spíše ovšem u členů sice proti sobě nepostavených, ale přece dohromady těsně nesdružených, na př.: odvolání k vrchnímu, ba i nejvyššímu soudu 215; bude snad v obchodě, kanceláři 424.

Indický vtip se směje skladatelům pravidel v učebních příručkách, kteří si libovali vyjadřovati se s největší stručností (ovšem proto, že se jim indický žák musil učiti nazpaměť), že ušetří-li takový mistr jedinou slabiku, má větší radost, než kdyby se mu narodil syn. U nás snad budou ku povznesení českého jazyka vypisovány ceny na návrhy, co vše se může z věty vyhoditi. Vítězem v takovém zápase by byl p. Jaroslav Maria: podle jeho názorů může jakékoli slovo, kterýkoli větný člen býti jako zbytečný vypuštěn. Vynechává jako jiní (v 1, 289 n. a na př. 9, 184) zájmeno *ten*, na př. (otec) znal [to] dobré, tiché a pokorné dítě, jež se neosmělilo . . . 207 (slova u něho vynechávaná pro krátkost přidáváme do [závorek]), ovšem, Pepa, kde pak [ten] si všimne takových věcí! 248; podmětové a předmětové *to*, na př. kdyby to prasklo, kdo [to] odnese? 9, nic vážného, záhy [to, o nemoci] přejde 367, s podžupanem ještě nemluvil, vzbudilo by [to] zlou krev 404; rozličné tvary osobního zájmena, na př. najdu si cestičku, kudy se do mužíčka dostanu a po svém [jej] spracuji 340, Helena . . . vykřikla a skácela se. Vrchní přednosta [ji] zachytil, odvlekl . . . 436, Karel byl jí mnoho, ale nemusil býti vším. Já [jej] mohl nahraditi 211, avšak už se nalezne rytíř, který [mne] doprovodí 409; atd. Specialita p. M-ova je vynechávati *zájmeno zvratné*. Chápeme, vynechá-li za prvním slovesem zvratným zájmeno u druhého (ač i tak někdy vzniká dost tvrdosti), na př. zachvěl se po celém těle, ďábelsky usmál a vyšel 51. Ale p. M. vynechává rád zvratné zájmeno, kde nám pak schází; na př. kde jsou obě zvratná slovesa rozdělena větou se slovesem nezvratným (vyptal se, zpytavě pohleděl do obličeje nemocného, chladně usmál a mlčky předepsal lék 360), nebo kde každé sloveso má míti zájmeno v jiném pádu (patrně jste

se zastavil ve vsi a zde popřál kořalky 252, pohnul sebou a namáhavě obrátil Kyv. 3, 42). To je asi cesta, kterou p. M. došel k poznání, že se zvratné zájmeno může vynechávati podle libosti, a vydatně z něho těží. Píše věty jako na př.: zvedla ho (otce), zavěsila o jeho rámě a rychle se vraceli Pan. 353; posadil klobouk a vyšel 225; zamhouřila oči, opřela pevně oběma rukama . . . o opěradlo Kyv. 1, 178; doktorka jen na ruce dala náplast, podívala srdečně 178, vykřikl, zavrávoral, zadržel o věšák 2, 194, napila silného vína 3, 117, ústa Kristova pohybují 119. Takových vět bychom mohli uvésti hojně, ale stačí, co uvádíme. Zvratné zájmeno smí scházeti i na př. ve větě jako ‚já a žena jsme cizinci' Pan. 241, která neznamená, jak by bláhový čtenář myslil, že ti manželé přišli z ciziny, nýbrž že jsou sobě cizí. Ale co schází zde, nahrazuje p. M. jinde, přidává zvratné zájmeno, kde se jiný obejde bez něho; píše na př. o chování *se* ve službě 226 a j., o pokuse o vyrovnání *se* s provinilým ředitelem 277, o setkání *se* s dcerou 422, o zardění *se* Kyv. 1, 66 a pod. A tak se skoro zdá, že vůdčí myšlenkou p. M-ovou v takových věcech je psáti, jak nikdo nemluví.

Nepřirozenost, dělanost M-ova slohu zvyšuje zejména stavba jeho vět. Našel zvláštní krásu v tom, že stále a stále užívá vět kusých, jimž schází podstatné části větné. Co vidíme na př. na uvedené větě ‚posadil klobouk', provádí v svých románech ve velkém. Píše nejraději telegramovým slohem; chápeme, telegrafuje-li letec vracející se z Italie přes Jugoslavii v Novém Sadě do Prahy ‚dnes Bělehrad, brzy doma', protože telegram má své potřeby a svá práva, ale nechápeme, proč má spisovatel čtenáři napořád předkládati sekaninu z načatých a všelijak nastavovaných vět, jakou nikdo *za normálních okolností* nemluví ani nepíše. Jako telegram, má svá práva i na př. drama, zachycující plně jen řeči svých osob a jen mimochodem naznačující pouhými narážkami dějové okolnosti, ať pro režiséra, ať pro čtenáře, který sleduje vývoj dramatu ne na jevišti, nýbrž na mrtvých stránkách knížky: scenář nesmí zdržovati propracovanými periodami. Vypravuje-li něco osoba nějak vzrušená buď dějem samým anebo svým osobním účastenstvím při něm, chápeme, že chvílemi prudkému spádu jejích představ nestačí ustálený tvar naší věty a že předvádí v jednotlivých slovech jen hlavní body toho, co ji vzrušuje. Víme také, že jsou osoby, které skoro ani nedovedou vypravovati klidně, které upadají ve vzrušení se samým počátkem svého vypravování. Ale to jsou výminky, které musí míti své vnitřní odůvodnění, nemají-li v díle, které přece

chce býti uměleckým, klesati na stupeň pouhé mrtvé šablony. Herec, který pro nic za nic tváří, tónem řeči, pohyby je v stálém vzrušení, snad na chvíli diváka, zvláště méně zkušeného, strhne, ale soudný člověk brzy vystřízliví a ovocem hercova úsilí konec konců je rozmrzelá únava divákova. A zrovna tak je tomu v umělecké práci spisovatelově. Vždyť samo faktum, že každá řeč národa osvěty pokročilejší si vytvořila klidný tvar normálního sdílení, ukazuje spisovateli cestu, kudy se má bráti, nechce-li stůj co stůj býti abnormální. Ale abnormálnost je bohužel to, co podle mínění p. M-ova je ne-li jediným, aspoň prvním oprávněním uměleckého tvoření; proto jsou jeho knihy tak cizí skutečnosti, cizí i obsahem i formou, aspoň pro čtenáře, který není zvyklý pohlížeti na svět skly, která by mu všecko pokřivila.

A neskutečnost jest podstatným znakem abnormálních vět p. M-ových také proto, že píše nejraději větnými tvary, jimiž nikdo ani ve vzrušení nemluví. Oblíbeným jeho výrazem je na př. ‚chvíle' jako samostatná věta, znamenající, že mezi tím, o čem právě vypravoval, a pokračováním uplynula chvíle. Sedlák na př. přijde do hospody a vypravuje sousedům o svém procesu, nejprve, jak snadně vyhrál v první instanci. ‚Chvíle. Mluvící se ďábelsky usmál'. A vypravuje pak, co bylo dále (40). Anebo, na téže stránce, kolozubý stařec si zažertuje, že se ještě fanfrní za ženskými. ‚Smích, nálada se lepšila'. Anebo rád v prostém vypravování pouhým příslovečným výrazem bez slovesa naznačuje, jak kdo mluví. ‚Vstal a hořce': 43. ‚Strážmistr zvedl hlavu a ostře': 52. ‚Ticho. Pak nejistě a za přemáhané úzkosti': 53. Atd.; tak se vyjadřuje stále. Anebo napíše větu ze samých jmen· ‚Klepání, dva páni, vyšetřující soudce a písař' Kyv. 3, 149. A tak čteme stále, ne jen výjimkou. Nikdo na př. nebude míti námitek, čte-li v řečech osob v románě vystupujících časté doklady, jak někdo skládá své věty z kusů oddělených, tvořících souvislou větu teprv, když si odmyslíme přestávky mezi nimi. Na př. vypravuje-li onen sedlák (40) o pokračování svého procesu: »Najednou mi přinese poslíček psaní. Tenké, velké. Špinavý kus papíru, počmáraný, že toho nikdo nepřečetl. Od našeho soudu. Rada se smál, to že mají takového starého písaře, po němž nikdo ničeho nepřečte. Že se ta štrychařka točí proti prohře k soudu krajskému. Ale že prohraje zas.« Tak — mimo ty genitivy — muž z lidu vypravovati dovede: jednotlivé části představy se mu postupně vybavují a vtělují podle toho v slova. Ale nikdo nevypravuje takovými nominálními větami, jejichž některé doklady jsme shora viděli. Či slyšel p. M. kdy někoho vypravovati tak,

aby pokračoval na př. jeho kusým ‚chvíle'? Nominální věta je ve vývoji lidské mluvy jistě prastarý útvar, a jazykozpytec jistě rád shledává její zbytečky v starých památkách jazykových i v dnešní mluvě živé. Vidí na př., že nemocný, který se nemohl dočkati rána, jeho rozbřesk v radostném vzrušení pozdraví zvoláním ‚ráno!', vidí, že v staré latině nominativ *nox* (noc) mohl se objevovati jako příslovce s významem ‚v noci', vidí, že dítě, jež v době, kterou lze měřiti na měsíce, prožívá tisícileté stupně vývoje svých předků, v prvních počátcích svých mluvených projevů mluví větou nominální, že jeho *haf* může znamenati jednou ‚pes', po druhé ‚pes běží', po třetí ‚byl tam pes' atd., a v duchu si rekonstruuje doby, kdy se primitivní člověk ještě vyjadřoval výrazy, jež bychom dnes prostě překládali slovy *ráno, noc, pes*. Ale obnovovati tento způsob ve skutečnosti by bylo asi tolik, jako obnovovati životní poměry, jaké byly snad někdy v nejstarší době kamenné; co minulo, přestalo býti skutečností, a je strašným anachronismem, skutečnost dnešní vystihovati prostředky, které v ní dávno pozbyly oprávnění.

Nepřirozenost je vůbec stálou vlastností M-ova slohu. Kde jsou dvě slova pohotově (třebas by se ani významem nekryla), sáhne po tom, kterého Čech málo užívá. Píše na př. v *prvém* poschodí 5, v prvé stolici (soudní) 25, slova *unitřní* nezná, všude je jen *niterný*, všecko se děje *náhle* (nejen změny, i trvalé stavy mohou býti ‚náhle': proč náhle stojíte jako pařez? 52; jsem náhle nevýslovně nešťastna 355; v Kyvadlech 3, 133 pan ministr ‚náhle nemohl promluviti'). Dávno již zaniklý výraz *druh druha* i v době, kdy ještě žil plným životem, objevoval se jen tak, že první jeho člen stál v 1. p. (druh druha sě tona lapá, druh druhu málo věří Alx.), p. M. docela mechanicky napíše na př. ‚pokukovala s druha na druha' 68. Slýchal, že m. lidového *když* v podmínkových větách je spisovné *-li*, a klade *-li* m. *když* i ve větách nepodmínkových (příjmy se nebudou zvyšovati. Nyní, je-li nám nejhůř 280; jde-li s tebou Helena, zůstanu doma 353); protože se radívá, v jistých případech m. *celý* říkati *všecek*, píše na př. i ‚(přednosta soudu) si umínil, že . . . dá vymalovati všecky úřadovny . . . a vůbec uvésti všecek soud do nového lesku' 447. Kuřák dýmku *plní* 165, necpe, vinníci se *doznávají*, na př. 297, nepřiznávají po staru, srdce *ustává* tlouci 102, nepřestává, když někdo někde je, *mešká* 88 nebo *dlí* tam 105, 205, v nevěstinci ‚*vévodilo* trapné, naježené ticho', nevěsta *vzešla* z nejlepší rodiny 233. *Sunouti* je slovo p. M-ovi náramně milé: myšlenky táhly, sunuly se 155, (matka na pohřbu) sunula se těžce 213.

sluhové odsunují jídelní stůl do sousedního pokoje 397, předsunul daleko před sebe nohy 238, přisunula ucho ku jeho ústům 60, vzala *ze* stolu plný pohárek (to byl tedy ve stole?), přisunula jej ke rtům presidentovým 412, zasunoval list do kapsy 223, zasunul žalobní spis do kapsy 273. Také *šinouti se:* kdo ví, jak se budu ještě já šinouti světem 305, zhrbený, zasmušilý, zamyšlený šinul se vedle ní 357, byl to . . . kněz . . . těžce se šinoucí dopředu 386. Atd.; všude jen snaha, vyjadřovati se jinak s perem v ruce než doma v županu. Ale při tom se zvláště M-ovy osoby dovedou vyjadřovati hodně vulgárně, všelicos jim bývá ‚zatracené, sakramentské', uvažují, ‚lze-li hráti betla nebo durch' 159, říkají na př. pane, to byl rajt 159, ať tedy lumpa zavřou t., zítra by byl fuč 169, buď budete poslouchat, anebo mně vlezte na záda 40 a p.

Měli bychom ještě mnoho co vytknouti jazyku p. M-ovu, tak ledacos, co jsme již jinde vyčítali jiným, ale zavedlo by nás to vše příliš daleko, a zejména by to vyžadovalo mnoho místa, jehož nazbyt nemáme. Až jednou bude pronášen soud o úpadku spisovného jazyka naší doby, jistě bude vzpomínáno i jazykové libovůle a umělkovanosti Jaroslava Marie. A také jeho mluvnických nedostatků. Z.

HOVORNA.

AUTOOLEJ (R. P.). Že se nám složená slova tohoto způsobu jako kinohvězda, biopředstavení, autoolej a p. dvakrát nelíbí, nemusíme zajisté vykládati. Ještě když jsou obě části složeniny cizí, jako kinooperatér, autogaráž a p., budiž; tu je přejato do češtiny slovo cizí jako celek. Ale autoolej — to je slovo jako ty kaťahózny, o nichž bylo kdysi psáno v NŘ.

DOBRODINEC (F. R.). Základem je stč. dobré děnie nebo spíše d. dienie (= dobré činění), k čemuž (jako k slovům soud, dar, správa a p. soudcě, dárcě, správcě atd.) vzniklo dobrodiencě, později dobrodíncе; pod. je dobročínce, doložené u Žídka (4, 42; 57, 27; 69, 2; 17 Tob.) a v Jana Vodňanského slovn. z r. 1511. Tato slova podléhala změnám: jednak na sebe působila (tak podle dobrodince vzniklo dobrodienie, jako podle velikonoční m. pův. velika noc podst. jm. velikonoce), jednak podst. jm. -dience, -čínce, pův. m. i ž. r., jež se i v r. m. skloňovala podle ‚duše', počala přecházeti v m. r. v některých pádech (na př. v 4. p. -dience, -čínce m. staršího -ci) ke vzoru ‚oráč', k němuž pak přešla vůbec (i v 1. p. -nec), jednak se kořenná samohláska krátila jazykovou snahou, zkracovati délky před těžeslabičným n (-dince, -čince, jako na př. topinka z topénka, topínka, obžinky z obžínky, pohunka z pohůnka a pak i pohunek m. pohůnek a p.).

Tak vznikl tvar dobrodinec (dobročínec, -činec, v některých pádech u Žídka 23, 14; 51, 2; 74, 3; zaniklo), jejž nalézáme na př. již u Veleslavína a u Bratří. Podle dobrodinec se říká i píše dobrodiní (m. dobrodění nebo dobrodíní). V slovenštině se objevuje starší dobrodenie (vysl. -dě-), na př. u Maróthy Šoltésové 4, 168; u téže spis. 4, 126 jsme čtli i 1. p. dobrodinca, v němž je hláska i asi buď bohemismus nebo stopa bývalého dobročinca.

FLINTA (Č. F.) je slovo vzaté z němčiny; základem něm. slova Flinte, doloženého po prvé r. 1663, je dolněm. vlint, angl. flint (stněm. flins ‚křemen, pazourek'), to samo pochází odtud, že bývaly ručnice s křesacím kamenem (angl. flint-musket), vynalezené okolo r. 1630.

HASTRMAN (M. P.), název, jímž jmenují na Opočensku kupky sena nebo jetele, sušícího se na rozsochatých tyčkách a p., je patrně lidovou etymologií obměněné slovo ostrev. Slovo ostrev vyšlo z užívání mimo tento speciální význam archaisticky dochovaný, a nemajíc pevné spojitosti tvarové s jinými slovy své kategorie, měnilo se, jak bylo ukázáno v článku Strzub (9, 148) rozmanitým způsobem: ostrb, ostrba, ostrva, ostrm atd.; některá z těchto forem dala pak podnět k tomu, že se tvar etymologicky nejasný a cizí příklonil k známějšímu slovu hastrman. — K tomu ještě poznamenáváme, že podle zprávy p. nadp. Šroma užívají na Vsacku místo ostrev zdrobnělého tvaru ostrévka.

HRUZA (F. K.). Rozhodovati autoritativně, má-li se psáti v spis. slovenštině hruza, hrúza či hrôza, nemůže býti žádáno na nás, nýbrž musí býti ponecháno těm institucím slovenským, kterým náleží pečovati o jednotnost a normování spis. slovenštiny. Etymologicky nejsprávnější by bylo ovšem psáti hrôza (jako kôra, pôda, vôňa atd.); ale slovenští spisovatelé dnešní píší většinou hrúza. — Pokud jde o jména měsíců, převládá dnes v spis. slovenštině praxe, dávati přednost názvům původu cizího (január) před názvy domácími (l'adeň). Tak bývávalo — třeba ne do té míry — i v češtině v 17. stol. a později, než si čeština začala vážiti názvů svých vlastních, domácích. Snad k tomu poznání dospěje časem i slovenština. Ale že by bylo hřích napsati místo január po slovensku l'adeň, nemyslíme.

JANOVSKÝ, -SKÉHO. »Janovskýho aera v české dermatologii, bystrého a vzdělaného Janovskýho, Janovskýho učitel, manuál Janovskýho, u Janovskýho, smrť prof. Janovskýho, Janovskýmu« atd. čteme napořád v nekrologu prof. Janovského, otištěném v 13. č. 64. ročn. ČLČ., t. j. v Časopise lékařů českých, ne v nějakém věstníku zábavního spolku Radostslav ve Zlámané Lhotě. Také na pohřbu prof. Janovského jsme slyšeli tvary podobné; podle pravdy dosvědčujeme, že se tam v řečníkovi jednou přihlásil vzdělaný Čech a vynutil si na jeho ústech tvar Janovského. V témže nekrologu jsme čtli několikrát jméno Hebrovo ve správných tvarech (Hebrovi atd.), p. spis. neříká ani nepíše Hebraovi a p., nic se nebojí, že by se někdo mohl domýšleti, že se učitel Janovského jmenoval na př. Heber, ne

Hebra: je snad v Čechách jediný člověk mimo německého nebo maďarského analfabetu, který by nevěděl, jak se jmenuje osoba, o níž se mluví jako o Janovském? Myslili jsme, že tvary jako Janovskýho, Janovskýmu atd. vycházejí jen z per neliterárních; Časopis lékařů českých nás poučil o něčem jiném.

KOLOHNÁT (P. P.). Vykládati toto slovo za složeninu ze slov kůl (kolu) a hnát (= člověk, který má hnáty jako kůly) nezdá se nám dost možné, protože složeniny tohoto typu (rodo-kmen, kmen = rod) jsou v češtině (a zvláště lidové) velmi vzácné a vznikly většinou napodobením slov německých (na př. Stammbaum). Takové předlohy cizí pro slovo kolohnát ovšem neznáme. Kolozub neznamená zub trčící z řady ostatních jako kolík, nýbrž zub vedle jiného křivě vyrostlý, takže je mezi oběma zuby mezera jako u člověka kolozubého (= s vyklaným zubem n. zuby).

KUNĚTICKÁ HORA (J. F.). Pravopisná pravidla, mají-li býti snadná (t. j. bez mnohých výminek) a praktická, musí býti založena na většině shodných případů a té většině se musí podříditi i případy buď odchylné anebo takové, při nichž účelnost zásady nebije tak do očí jako u většiny ostatních. Takovou zásadou je v našem pravopise při psaní složených jmen vlastních na př. zřetel na to, má-li složené vlastní jméno význam původní či přenesený. Proto píšeme na př. Bílá hora, jde-li o význam původní, t. j. o horu, ale Bílá Hora, jde-li o význam přenesený, t. j. o obec, která podle své polohy na Bílé hoře dostala jméno. To je pravidlo praktické, účelné, neboť mohou nastati případy, kdy je třeba oba názvy aspoň písemně rozlišovati (někdo může míti na př. domek na Bílé hoře, který však nemusí náležeti k obci Bílá Hora a p.). Je to také pravidlo snadné, protože ve většině případů víme, je-li druhý člen takového složeného názvu ve významu vlastním (t. j. jde-li na př. o horu) či ve významu změněném (t. j. jde-li na př. o obec). To platí i o Kunětické hoře a Kunětické Hoře, třebaže je to někdy jedno. Napíše-li někdo, že se díval na Kunětickou Horu, a vy namítáte, že by se jméno hory i hradu mělo psáti stejně, protože se nemůže dívati na hrad, aby neviděl zároveň horu, může vám namítnouti váš protivník, že to musí vědět on, nač se díval, a že mu nemůže býti bráněno, aby to také nevyjádřil aspoň písmem, když už v našem pravopise k tomu prostředky jsou. Ale to je ovšem malichernosť. Mluví-li se o Kunětické hoře, myslí se zpravidla hrad a tak se vlastně toto jméno píše skoro vždycky stejně. Ale nastane-li už někdy takový případ, že někdo chce a potřebuje činiti rozdíl mezi horou a hradem, chce-li napsati na př. že se Kunětická hora připomíná skoro o 80 let dřív než Kunětická Hora, může ten rozdíl vyjádřiti aspoň v písmě podle pravidla, které jistě není tak nesnadné, aby jeho obtížnost převyšovala výhody, z něho aspoň v jistých případech plynoucí.

LINDE, LINDEHO (K. S.). Jména cizí zakončená samohláskou -e, jako Linde, Goethe, Niederle a p., skloňují se podle Gebaurovy Hist. ml. (III,

1, 574) buď podle vzoru panoše (soudce), tedy Linde, 2. p. Linde, 3. p. Lindovi atd., anebo mívají též skloňování podle vz. dobrý, tedy Linde. Lindeho, Lindemu atd. Podle dat. lok. Lindovi, instr. Lindem šíří se v praxi nynější u některých jmen, která mají před koncovým e souhlásku neměkkou, skloňování podle vzoru had a bývá pak také gen. Goetha, Heina, Moltka atd. Usus v té věci není dosud ustálen; Linde mívá 2. p. Linde n. Lindeho (zřídka Linda), Niederle — od Niederle n. Niederla (zřídka Niederleho), Goethe — Goetha, Goethe i Goetheho. Gen. v tvaru Linde bývá často tam, kde je viděti pád na jméně křticím, na př. Samuela Linde, Jindřicha Niederle. Jména jako Bauše (t. j. se souhláskou měkkou) tvary podle vzoru had arciť míti nemohou. — Po takových záporných slovesech, která v tvaru kladném mívají při sobě akusativ, nebývá genitiv ničeho, nýbrž odedávna již akus. nic; spojuje-li se sloveso s genitivem už v tvaru kladném musí ovšem míti i v tvaru záporném zájmeno nic v tvaru genitivním ničeho: mám něco — nemám nic; dosáhl něčeho — nedosáhl ničeho. — Ve výraze »blížení se něčeho« je zvratné zájmeno sice možné, ale ne nutné.

PEČOVNA (V. M.). Městská sociální péče v Brně, vidouc, že se o zdravotní stav tamějších dětí málo pečuje, zřídila k tomu ve všech školních obvodech zvláštní instituce, které nazvala pečovny. Byli jsme dotázáni, líbí-li se nám to slovo. Přiznáváme se, že nikoli, a nepochybujeme, že obyčejný člověk bude při něm spíše mysliti na pečení než na pečování. Toto nové slovo je zase jen ovoce tendence, kterou v posledních dobách u nás pozorujeme velmi často, t. j. snahy jednak raziti pro kdeco slovo stůj co stůj jednoduché, jednak vyráběti taková slova podle jednoho vzoru do nekonečna. V dobré a vlastně nedobré paměti jsou všechny ty -enky, které vyrobila doba válečná a v jejichž výrobě doba poválečná s takovým úspěchem pokračovala a pokračuje. Dnes podle stravovny, opatrovny atd. byla utvořena pečovna, za týden se snad zřídí někde pro děti obědovna, k ní přibude posilovna, obveselovna, fotografovna, přeměřovna, oddechovna, zušlechťovna, umísťovna a zakrátko budeme míti takových -oven zase takovou zásobu, jako máme -enek. Není nad šablonu!

PŘEDISPOSICE. Byli jsme upozorněni, že se v terminologii bankovní zavádí jako odborný termín slovo předisposice. Předisposice je vyřízení naléhavé disposice na částku vyšší, než dovoluje dočasný stav komitentova účtu, aniž je při tom třeba zvyšovati k tomu cíli dosavadní rámec úvěru pevně mu vyměřeného, tedy krátce jakési překročení normální disposice. Odborný časopis, který o této věci píše, uznává sám, že je to ohavně sešroubované slovo, ale podotýká, že odborná terminologie nemá zatím za ně bohužel vhodné náhrady. Čím výraz předisposice asi především zaráží, je jeho hybridní tvar, t. j. spojení prvku domácího (předpony pře-) s prvkem cizím (disposice). Takové složeniny se však u slov cizích zdomácnělých anebo

(odborně) často užívaných vyskytují za určitých podmínek dosti často; říkáme na př. kalkulovati — vykalkulovati, filtrovati — přefiltrovati, analysovati — vyanalysovati, korigovati — zkorigovati, exponovati (ve fotografii) — přeexponovati a p.; mohlo by tedy konečně i k slovesu disponovati býti přitvořeno složené sloveso předisponovati (sloveso by se ovšem asi podle zásad našeho jazyka musilo změniti při tom z nepřechodného v přechodné: disponovati úvěrem — předisponovati svůj úvěr). V tom tedy bychom neviděli hlavní vadu slova předisposice; ta podle našeho soudu vězí jinde, totiž v tvaru a obsahu podst. jména disposice. Připustíme-li podle složenin tvaru přeexponovati a p., také složeninu předisponovati, musíme ovšem dáti placet také podst. jménu slovesnému předisponování, utvořenému z něho tak jako přefiltrování z přefiltrovati, přeexponování z přeexponovati atd. Ale stinná stránka skutečné hybridnosti se objeví tehdy, nahradíme-li podst. jm. filtrování s příponou počešťující (-ovati, -ování) původnější (cizejší) formou filtrace, exponování formou exposice atd. Tvary přefiltrace, přeexposice a p. zarážejí pak týmže, čím zaráží tvar předisposice, t. j. cítíme, že by se v těchto případech nemělo říkati přefiltrace, nýbrž spíše (kdyby toho bylo třeba) transfiltrace (jako transformace, transfigurace atd.), ne přeexposice, nýbrž spíše snad superexposice, ne předisposice, nýbrž superdisposice atd. Při slově disposice je pak proti výrazům filtrace, exposice a p. i ta další závada, že v něm už necítíme slovesný obsah ani tak, jako jej cítíme v slovech filtrace, exposice, kalkulace a p., t. j. že se výrazy disponování a disposice neshodují tou měrou jako výrazy filtrace a filtrování a p. (říkáme: filtrování vody n. filtrace vody, analysování moči n. analysa moči a p., ale výraz disponování majetkem stěží už dovedeme nahraditi výrazem disposice majetkem). Pro tento nedostatek slovesného obsahu zaráží pak užití slovesné předpony pře- u slovesa disposice tím více. Je-li už tedy tohoto výrazu v bankovní terminologii třeba, bylo by lépe užívati tvaru předisponování (úvěru), při němž těchto závad právě vypočtených není.

PRŠIPLÁŠTĚ vyrábí fa. Busch v Praze a nabízí po Kč 115.—. Neděláme jí reklamu, oznamujeme to jen, aby se jednou vědělo, kde bylo vyrobeno to krásné slovo.

PROLÉZACÍ (O. O). Přípona -cí, jak jsme vykládali v NŘ. 4, 220, může míti význam činný i trpný. Trpný význam je na př. v přídavných jménech prací (= co se dá práti), vázací (= co se dá vázati); tahací harmonika se liší od foukací, že se jedna tahá, do druhé se fouká atd. Tento dvojí význam, činný a trpný, má základ v tom, že tato přídavná jména s příponou -cí znamenají obecně, k čemu co je nebo k čemu se co hodí. Je-li tedy komín na to zařízen, aby jím kominík prolézal, nemůže býti žádné námitky proti tomu, říká-li se mu komín prolézací. Je to případ zcela analogický jako ve výraze průchodicí dům. V témž významu ovšem užívá se také příd. jmen s příponou -ný (-ní) a bývají někdy oboje tvary

vedle sebe; na př. průchodicí — průchodní, křticí — křestní atd. Mohlo by tedy konec konců místo příd. jména prolézací (komín) býti užito i adj. průlezný. Ovšem je to podle našeho soudu slovo utvořené trochu strojeně a má proti jiným příd. jménům tvořeným příponou -ný tu stinnou stránku, že předpokládané pro ně základní substantivum průlez není v užívání.

ROZTÁHHUBA. Pilný čtenář nás upozorňuje na přezdívku r o s t a h u b a (takovej roztahuba, ten žádnýho nemoch nechať na pokoji, v Kubínových Lidových povídkách z Podkrkonoší, v Rozpr. 3. tř. Č. ak. 51, 204), již asi správně vykládá jako roztáhhuba (roztáhl hubu). Zná ji někdo odjinud? Jiné podobné přezdívky, s jiným tvarem a s jinými významovými odstíny jsou na př. otevřhuba, melhuba (také příjmení), tlučhuba, mlachuba (t. j. mlac-huba, v. Holečkův Obšít). Krátkost samohlásky v roztahuba z rozťáhhuba je asi výsledek české snahy zkracovati délky v první části složenin. Na Zlínsku říkají podle Bartošova Dial. slovníku (361) r o z d a h u b a; oporou tohoto tvaru je rčení rozdávit, rozdavovat hubu, které zaznamenává Bartoš z téže krajiny i odjinud.

ROZVAHA (J. K.). Výraz rozvaha ve významu bilance vyskytuje se, pokud je nám známo, po prvé v Něm.-českém slovníku Franty Šumavského z r. 1844 (pod heslem Bilanz). Autoritativního uznání se mu dostalo Něm.-českým slovníkem vědeckého názvosloví, které vyšlo r. 1853 za redakce Šafaříkovy.

SLEDOVATI (K. Š.) je sloveso odvozené od subst. sled = stopa, které je také základem slovesa slíditi (pův. o psu stopu hledajícím nebo po stopě jdoucím), zaniklého podst. jména sledník (Spürhund), příd. jména poslední (t. j. po sledu jdoucí, zadní) atd. Sledovati tedy znamená (ve význ. původním, dnes už zaniklém) sťopovati, v přeneseném významu něco krok za krokem, moment za momentem pozorovati; sledovati můžeme tedy vývoj, pokrok něčeho (ve všech jeho fázích), něčí řeč (slovo za slovem), zápas atd. Ve větě »sledujíce svůj včerejší dopis, zasíláme Vám v příloze atd.«, nemá sloveso sledovati ovšem smyslu. — Píše-li banka, že c h o v á cenné papíry u svých pokladen, není v té zprávě užito slovesa chovati nesprávně; spíše by se mohla tušiti nesprávnost ve výraze »u svých pokladen«. Či se cenné papíry skutečně chovají u pokladen, a ne v pokladnách?

ŠKVRNĚ (V. P.) znamená buď prasátko anebo dítě (přenesením malého člověka). Je to podle všeho slovo původu onomatopoetického tak jako škvrčeti, vrněti, mrněti, frněti a p. Odvozenina téhož tvaru a podobného významu je mrně. — Odkud je slovo holdegron (lamželezo, hromotluk), nevíme; je to patrně zkomolenina nějakého slova cizího. — Je-li možný v titulu článku výraz »smích o kázni«, je těžko říci, když nevíme, oč jde. Ale smáti se můžeme jen něčemu nebo snad i nad něčím; o něčem se snad ještě nikdo nesmál.

UJÍTI (L. Č.). Že by byl germanismus, říkáme-li o něčem, co se nepříčí příliš našim požadavkům, že to »ujde« (to děvče ujde), nevěříme; ujíti se přece nekryje s něm. angehn. Spíše by se mohlo mluviti o napodobenině franc. passer (přecházeti, míjeti), jež mívá i týž význam, kdyby takový vliv byl jinak pravděpodobný. Starých dokladů toho významu neznáme, ani v písemnictví se neobjevují častěji; Jungmann i Kott jej znají jen z lidové mluvy, ale užila tak slovesa ujíti na př. Němcová (v 5. hl. Babičky na otázku paní kněžny, poslouchají-li děti, praví babička: No, ujde to s nimi; někdy ovšem —) a Neruda (na otázku, zpívá-li kdosi dobře, zní odpověď: Pro hospodu by to ještě ušlo, jen že... hned po první písni úplně ochraptí; Arabesky 1864, 60). Významové východiště je asi »ujíti, odejíti jen tak, bez výčitky, bez trestu«; Slováci říkají na př. ‚mladému všetko ujde' (= projde bez pokárání, bez trestu). Tyto významy vznikly snad v lidové mluvě dosti pozdě, takže nenašly přístupu do písemnictví, když se v 16. a 17. století budovaly hlavní základy spisovné češtiny, ale za nesprávné je nemáme; konečný soud o jejich stáří by však nesměl přehlížeti, že jde o významy, které se objevují především v hovoru denního života, jejž z písemnictví staršího známe velmi kuse. Tvar ‚ujde' je vl. dokonavý, ale nabyl významu zdánlivě nedokonavého podobně jako rčení ‚kabát dobře padne, on vše dovede' a j., o nichž jsme mluvili 3, 16; 4, 240; 5, 310; tvar nedokonavý ‚ucházeti' je v tomto smyslu zřídka slýchati. Nutný je ovšem v příčestí u c h á z e j í c í (franc. passable); ‚ujdoucí děvče' by pravý Čech nedovedl říci, jako neřekne ‚padnoucí kabát'. Mimochodem: stejně nemožné ‚dovedoucí' (6, 115) jsme čtli několikrát v Böhnlově »Chlapíku«.

VŠEMOŽNÝ (V. K.). Původně to asi byla dvě slova: veš (všechen a p.) možný, všeho možného; tak má Veleslavín v slovníku ‚se vší možnou pilností', Kott 6, 1034 z Vlčka ‚dal si všecku možnou práci', z ob. mluvy (od A. Podlahy) ‚povídá o všech možných i nemožných věcech', říká se také ‚sliboval mu všecko možné' a p. Stř. tvar vše možné, všemožné se asi stal východištěm složeného všemožný, zejména když pouhé vše jinak zaniklo a ustoupilo tvarům všecko, všechno; zdá se ostatně, že příd. jm. všemožný se svým příslovcem všemožně v živé mluvě lidové ani hrubě není v obyčeji. Pomáhaly také staré složeniny jako všemohoucí, vševědoucí, všední. Nejstarší známé doklady tvaru složeného jsou z doby buditelské; není to tvar původní, ale vyrostl na naší půdě bez cizích vzorů a není snad proč se mu vyhýbati.

Z PUCCINIHO ŽIVOTA (K. F.). Přívlastky shodné, t. j. vyjádřené jménem přídavným, stávají v češtině normálně (není-li zvláštních příčin ke změně) před jménem podstatným; starý hřích činí novou hanbu. To platí i o přídavných jménech přivlastňovacích: vodníkova nevěsta, matčina kletba atd. Přívlastky neshodné, vyjadřované na př. různými pády jmennými, nejčastěji genitivem, stávají v dnešní češtině zpravidla za jménem, které určují,

ač tomu ovšem vždy tak nebývalo (v. NŘ. 9, 65); na př. hlava psa, výška domu atd. Ale působením významu se tento normální, ustálený pořádek často porušuje; zvláště je to patrno na postavení přívlastků vyjadřujících vlastníka. Protože v mnohých případech jméno vlastníka za jistých okolností není možno vyjadřovati přídavným jménem přivlastňovacím, nýbrž genitivem stojícím za podst. jménem, na př. otcova zahrada, ale zahrada mého otce, ocítá se na témž místě dosti často i příd. jméno přivlastňovací a bývá pak také nezřídka: zahrada otcova. / A naopak zase případy toho způsobu jako: z Máchova života, v Erbenově ulici, na Karlově universitě, způsobují, že čítáme i slýcháme: z Pucciniho života, v Čelakovského ulici, na Komenského universitě. Není to zajisté pořádek normální podle dnešní zvyklosti a jsme daleci toho, abychom jej doporučovali, ale důvody psychologické, které takovéto odchylky způsobují, bývají často silnější než jakákoli norma. — O výrazech »na Kladně, na Smíchově« jsme psali v NŘ. již několikrát (8, 156, 250); také před hromaděním předložek (z na náměstí stojícího vozu) bylo v NŘ. mnohokrát již varováno.

ZÁVĚR, VÝVODY (F. V.). Závěr je český výraz pro lat. conclusio. Starší spisovatelé nč. užívali v tom významu slova závěrek. Na př.: ten úsudek, jehož pravda nebo křivda skrze návěsti se poznává, jest závorní průpověď neboli závěrek (Marek, Logika 81); nechci však v tom směru šířiti slov a tím méně vyváděti budu tam závěrky nelibé, kdež i praemissa sama poněkud pochybnou se mi zdá býti (Palacký, Radhost 3, 76). U Havlíčka (na př. Sp. pol. 1, 94) bývá místo tvaru závěrek tvar závěrka. V letech šedesátých a sedmdesátých, kdy vzniká záliba v tvoření bezpříponových odvozenin pro pojmy abstraktní, objevuje se pro týž pojem slovo závěr (Durdík píše na př. v Kritice 196: trvám, že jsem dosti odůvodnil, proč »Václav« nesmí sem býti vřaděn — návěsti jsem položil — závěr se vykoná sám). Jazyková praxe si pak rozdělila funkce těchto tří odvozenin tím způsobem, že ve významu conclusio užíváme slova závěr, závěrek nám znamená část konečnou (na př. v románě a p.), závěrka činnost zavírací (na př. závěrka účtů atd.). Co by bylo nesprávného na slově závěr, nevidíme; i slovesa zavírati se užívá v tomto významu (concludere) již dlouho. — Vývod je podobným způsobem utvořená odvozenina od slovesa vyvésti, vyváděti, kterého se užívá v odborné terminologii ve smyslu lat. dedukovati. V tom smyslu užívá slova vývod Palacký a j.; na př.: Zdálo se mnohým, že Dieckhoff, ačkoli v podstatě ovšem měl pravdu, předce ve vývodech z objevení svého upřílišil se (Pal. v ČČM. 1868, 312). Od subst. vývod byla utvořena v novější době dále slovesa vyvoditi, vyvozovati, jimiž byly nahrazeny starší tvary vyvésti, vyváděti.

ZLÝ (9, 64). Pan dr. V. Flajšhans poslal nám ještě další doklady toho, že obvyklá nyní forma zažehnávací zní »Pán Bůh s námi a zlé pryč«, nikoli »zlý«: Pán Bůh s námi a zlé pryč (1836 Vinařický, Koresp. 2, 168); Pán Bůh

s náma a zlé pryč (1897 V. Pittnerová, Obr. ze žďár. hor 71). S tím se shoduje také zpráva p. J. Jančáříka z Nemil u Zábřehu, že se na Zábřežsku říká při zablesknutí: »Pámbu s nama ê nad nama, zly pryč a dobry k nám«; zly je tvar střední (= zlé), neboť tvar mužský (zlý) zněl by na Zábřežsku »zlé«. — Naproti tomu u Němcové (v Babičce 1855) čteme po dvakrát: Pán Bůh s námi a zlý pryč (str. 82), a o něco dále (87) »Pán Bůh se mnou a zlý pryč.« Protože Němcová, ani když reprodukuje řeč lidu, nenahrazuje é zúženým í (nepíše nikdy na př. to je pěkný m. to je pěkné), zdá se, jako by se v jejím rodném nářečí užívalo v této zažehnávací formuli tvaru mužského a jako by se jí rozumělo skutečně ve smyslu »Bůh s námi — a zlý (t. j. ďábel) pryč.« Podle Kubínova rozboru nářečí kladského (v Rozpr. III. tř. Čes. ak. č. 37, str. 259) znamená zlej v tomto nářečí čerta (ač na uv. m. není viděti, říká-li se jen »zlej«, či »ten zlej« jako na Chodsku); s tím souhlasí také rčení na témže místě uvedené »já za nim, a co zlej, to zlej! (= hrozně jsem huboval atd.)«, kde výraz »co zlej, to zlej« znamená patrně »byl jsem samý čert, měl jsem plnou hubu čertů«. Podle soukromé zprávy, které jsme si vyžádali, říká se na Jaroměřsku »Pán Bůh s náma a zlej pryč«, ale také »zlý pryč (= zlé)«. Zdá se tedy, že není jednoty ve znění tohoto zažehnávání, a tato nejednotnost má patrně kořeny hlubší. P. dr. Flajšhans upozorňuje, že slova »a zlé pryč« jsou nejspíše ohlasem prosby Otčenáše »ale zbav nás od zlého« = libera nos a malo (řec. apo ponérú) a že již nejstarší rukopisy řecké nevědí, je-li tvar ponérú rodu středního či mužského. Obyčejní vykladači jej pokládají za tvar střední, moderní kritikové za mužský. Sv. Jeronym v lat. vulgátě měl »a malo« za neutrum; Pavel a apoštolové brali tento výraz za mask. Stejné kolísání se jeví i v cslov. překladech Písma: kodex Zografský má »ot' neprêzni«, pokládá tedy tvar řecký za neutrum, Asseman (a ostatní) překládají »oť ląkavaago«, tedy tvarem mužským. A tak se kolísají i české texty a kolísali patrně i jejich vykladači na kazatelnách a ve školách. Kde byl kněz učenější, vykládal slova a malo za tvar mužský (= od ďábla), kde starší, za tvar střední (= od věci zlé). S tím pak souvisí patrně i dvojí forma naší zažehnávací formule v různých krajích. Redakci Naší řeči by velmi zajímalo, jak se kde říká, a zejména, kde se užívá tvaru mužského, a ráda otiskne zprávy, kterých by se jí od čtenářů NŘ. o té věci dostalo.

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.